

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

Toplumsal Hareketler Bağlamında PKK Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme A Sociological Analysis on PKK in the Context of Social Movements

Âdem PALABIYIK*

Öz

Bu makale Kürt siyasi hareketinin toplumsal hareketler bağlamında geçirmiş olduğu evreler ile alakalıdır. Kürt siyasi hareketinin kökenini oluşturan Kürt milliyetçiliğinin -her ne kadar Ahmed-i Xani'nin adı anılsa da- Şeyh Ubeydullah ile başladığı, özellikle sonraki süreçte bu temsiliyetin Şeyh Said ile birlikte devam ettiği ve nihai olarak Şeyh Ubeydullah ve Şeyh Said'in dini misyonundan farklı olarak PKK ile ilerlediği bu makalenin temel konusudur. Şüphesiz ki toplumsal hareketler içeriği açısından muhalif olmayı ve sisteme meydan okumayı içermektedir. Kürt siyasi hareketlerinin de en önemli misyonu bu olmuştur. Şeyh Ubeydullah ile başlayan ve Kürtlerin milli bilincinin uyanmasına sebep olan bu meydan okuma PKK ile nihayetine ulaşmış görünmektedir. Lakin PKK'nın geçirmiş olduğu evirilmeler ve sonrasında yeniden yapılanışı, Kürt milliyetçiliğinin de yeniden yorumlanmasına sebep olacaktır. İşte bu makale, yukarıda ifade edilenlerle birlikte son dönemde Kürt milliyetçiliğinin toplumsal hareketler bağlamında PKK ile birlikte yaşadığı dönüşümleri de sosyolojik açıdan analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Xani, Şeyh Ubeydullah, Şeyh Sadi, Abdullah Öcalan, PKK, Toplumsal Hareketler, Milliyetçilik, Din.

Abstract

This paper aims to analyze the historical trajectory of Kurdish political movement in the context of social movements. It argues that although Kurdish nationalism constituting the ideological ground of Kurdish political movement has generally been attributed to Ahmed-i Xani; it was rather Şeyh Ubeydullah who started the ideological motivation and afterwards the movement was represented by Sheikh Said. Yet in the course of time, there has been a shift in terms of disengagement from the religious discourse and continuation with PKK. It is certain that social movements are by definition in opposition to political status quo. This has also been the most peculiar characteristic of Kurdish political movements. The challenge which contributed to awakening of the national consciousness of the Kurds was led by Sheikh Ubeydullah and culminated by PKK. Nevertheless, the character of Kurdish nationalism itself has been subjected to change parallel to the transformations took place in PKK and its restructuration. Together with the said objectives, this paper tries to contribute to sociologically understand how Kurdish nationalism has been transformed in relation to the influence of PKK.

Keywords: Ahmed-i Xani , Sheikh Ubeydullah , Sheikh Sadi, Abdullah Öcalan, The PKK , Social Movements , Nationalism, Religion.

Giriş

Kürt meselesi yada sorunsalı ile alakalı olarak bir şeyler yazmak oldukça sorunlu bir çaba biçimi olarak algılanabilir. Çünkü bu meselenin önemli bir boyutu olan PKK'nın nereye ve nasıl yerleştirileceği hala muallâk bir alana hapsedilmiştir. PKK'nın ortaya çıkış ve dayandığı kökler üzerinden bir tanımlama yapmak artık maalesef bugün ki PKK'nın anatomisini açıklayamamaktadır. Çünkü PKK'nın ortaya çıkış serüveni, bugün sahip olduğu sosyal algının hem doğrulanmasına hem de yanlışlanmasına sebep olacaktır. PKK'nın ortaya çıkış serüveni bugün ki algısını doğrulamaktadır çünkü PKK hala Kürt hareketi/meselesi/sorunu açısından oldukça önemli bir misyona sahiptir. Yanlışlanmaktadır, çünkü PKK, geçmişinden bugüne kadar oldukça fazla gömlek değiştirmiştir. Gömlek değiştirmekle kastımız PKK'nın ideolojisi ile alakalıdır, yoksa PKK'nın Kürt sorunu adına söylemlerinde herhangi bir değişikliğin olduğunu pek de ifade edemeyiz. PKK'nın ideolojik anlamda böylesine ikircikli bir tavır benimsemesi tabi ki bazı soru işaretlerinin de oluşmasına sebep olmuştur. Her ne kadar kuruluşunda sosyalist bir düzenin benimsendiği ifade edilse bile Kürtlerin sosyalizm ile mesafeli olması bunun önünde ciddi bir engel olmuştur. PKK'nın, buna karşın bir refleks geliştirmemesi de özellikle dindar Kürtlerin PKK'dan uzak durmasına ve dönem dönem diğer siyasi hareketlere yaklaşmasına neden olmuştur. Bu gelgitler arasında Kürtlerin tercihleri tabi ki istikrar boyutunda bir yönelim izlemiştir. Özellikle 2002'den itibaren siyasal alanda geniş bir hakimiyet kuran AK Parti ile birlikte, Kürtlerin tercihlerinin düzenli ve huzurlu bir hayat biçimine yönelmesi ve yaklaşık 12 yıldır böyle devam etmesini sağlamıştır. Silahların gölgesinde uzun yıllar boyunca gergin bir

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

yaşam süren Kürtlerin, karşılıklarına çıkan farklı alternatifleri değerlendirmeleri onları yeni bir evrenin içine dahil etmiştir. bu evren, zaman ve mekan bağlamında PKK'nın da bu değişime ayak uydurmasına sebep olmuş, ideolojik anlamda taviz verilmeden güncel siyasete silah dışında nasıl etki edebileceğinin yollarını aramaya başlamıştır. PKK'nın bu tercihinin gönüllü bir tercih olduğu bilinmez ama Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasından ve İmralı'da, Çözüm Süreci çalışmalarına dahil olmasından sonra PKK'nın, bu sürecin bir parçası olmaya çalışması ve özellikle Newroz'larda verilen mesajların karşılığında sürece uyma çabası yine PKK'nın farklı bir evrilme sürecine girmesine sebep olmuştur¹. Bütün bu süreçlere bakıldığında, Kürt hareketinin güncel anlamda temsilcisi gibi görünene ama Türkiye siyaseti karşısında dönüşümden başka çaresi olmayan PKK'nın hala oldukça etkili olduğunu ve özellikle de "Serhıldan" denilen bölgelerde bu etkinliğini koruduğunu lakin Çözüm Süreci ile birlikte PKK'nı etkinliğinin yerini siyasete bırakacağı görülmektedir. Çünkü siyaset sanatı gerçekçi olarak hegemonik ideolojinin çekirdeğini bozan, yani kesinlikle uygulanabilir ve haklı olsa da fiilen imkânsız görülen belirli bir talepte ısrar etmektir (Zizek, 2013: 38). Siyasete geç dahil olsa da PKK'nın, Kürtler tarihindeki en büyük ve etkin toplumsal hareket olduğu gerçeği, güncel tartışmalar devam etse dahi değişmeyecek tek gerçek olarak kalacaktır.

Aslında, Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'nin bir Kürt meselesi hep var olageldi. Önceleri, ağırlıklı olarak entegrasyon ve geri kalmışlık kaygılarıyla ele alınan bu sorun, 1980'lerden itibaren, PKK'nın ortaya çıkmasıyla bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylece PKK, Kürt sorununun karmaşık dinamiklerini unutturan bir işlev görmüş ve maalesef, Türkiye'de ayrımcılığın, asimilasyonun, modernleşmenin ve merkezileşmenin, etnik bir Kürt kimliği oluşumunda (Kirişç-Winrow, 2002: 27-30) olan etkililiğini kullanma şansına sahip olmuştur. Güvenlik perspektifinin hâkim olduğu 1990'lı yıllar boyunca, OHAL yönetiminde Kürt sorunu teröre indirgenerek yönetilmeye çalışılmıştır. Çeyrek yüzyıldır, Kürt sorununu algılamamızı toptan değiştirecek birçok gelişme yaşanmasına rağmen, kamu otoritesinin soruna yaklaşımında terörle mücadele perspektifi ağırlığını korumaya devam etmektedir. Oysa bu yıllar boyunca, Türkiye'de ve bölgede, kamu otoritesinin soruna yaklaşımını gözden geçirmesini zorunlu kılan birçok gelişme yaşanmıştır. 1990'dan bu yana Kürt meselesine yaslanarak faaliyet gösteren siyasi hareketin söylem ve politikaları sorunu dönüştürmüş durumdadır. Zorunlu göç, Türkiye'nin ve Kürtlerin demografik yapısını radikal bir değişikliğe uğratarak ülkenin her tarafında Kürt meselesini hissedilir hale getirmiştir. 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması PKK'nın söylem ve faaliyetlerinde ciddi bir dönüşüme yol açmış ve terör örgütünün kaderini uluslararası çıkar dengelerindeki işlevine bağımlı kılarak yönetilmesini zorlaştırmıştır. Son olarak, 2000'li yıllarla beraber, Kuzey Irak'taki Kürtlerin özerk bir siyasi yapılanmaya sahip olmaları, Kürt sorununun bir "Kürdistan sorununa" dönüşmesi riskini doğurmuş durumdadır. Yaşanan gelişmeleri yönetebilecek dinamik bir devlet aklının ortaya çıkmaması sorunun boyutlarını arttırarak, birlik ve bütünlüğü tehdit eden bir yapıya yol açmıştır. Öte yandan Kürtlerin sözcülüğü iddiasıyla faaliyet gösteren kesimlerin etno-seküler bir söylemle birlik ve beraberliğin zihinsel iklimini tahrip eden kimlikçi siyasetleri, sorunun daha da derinleşmesine yol açmıştır (Özhan-Ete, 2008; 3). Peki Kürtlerin bir sorun olarak kabul edilmesinin başlangıcı ve sebebi nereye dayanmaktadır? Tabii ki Osmanlı Devleti ve onun devamı olarak yeniden oluşan Türkiye Cumhuriyeti'ne.

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, toprakları üzerinde yaşadığı Osmanlı Devleti'nde, Yavuz Sultan Selim, Kürt Aşiretleri ile alakalı sorun olmayan bağlar kurmuş ve Kürt beylerine özerk bir yönetimi vaat etmişti. Osmanlı ve Safevi imparatorluklarının Türkiye ve İran'da güç kazanmasının ardından, Kürtler ve ülkeleri bu iki güçlü devlet arasında mücadelenin odak noktası haline geldi. Kuzey Kürdistan'ın büyük bölümü Türkmen hanedanlarından zorla almayı başaran Safeviler, elde ettikleri yerleri kısa süre sonra Osmanlılara bırakmaya mecbur oldular. 1541'teki Çaldıran Savaşı, Kürtler açısından çok önemli bir tarihe işaret eder. Osmanlı Devleti, Safevilerin yükselen gücünü kontrol etmeyi başarmışsa da, bu gücü tamamıyla yok edememişti. Bu yenilgiyle Safeviler, Kürdistan'ın ellerinde kalan bölümünün önemli bir kısmını da kaybettiler. Osmanlılarla, İranlılar arasındaki savaş zaman zaman kesilse de üç yüzyıl boyunca sürdü. Çaldıran Savaşından sonra Yavuz Sultan Selim'in Kürtlere karşı takındığı tavır, İran Şahı İsmail'ininkiyle taban tabana zıttı. Şah İsmail, sadakatlerini göstermekte için 11 Kürt aşiret reisini hapsedtirmişti. Sonra da Kürtlerin başına Azerbaycan Türklerini yönetici olarak atamış ve Kürtleri ciddi bir şekilde dışlamıştı. Öte

¹ PKK'nın bu kadar ilerleyebilmesini Öcalan şöyle açıklamıştır: "Ortadoğu çalışmalarında düşünce esaretini ve örgütsüzlüğü yaşamamak için büyük mücadele verdim. Çoğu çıkış yapan kişide görülen bir an önce zorlukların yıldırıcı etkisinden kurtulmak için bireysel kurtuluş peşinde koşmak, önünde durulması güç bir eğilimdir. Bu eğilime düşmek, aslında değişik biçimde de olsa, çıkışın yüce anlamından ve özgür değerinden kopmanın başlangıcıdır. Ev-bark, çocuk-çocuk derken, geçim sorunları karşısında en olmadık yerlerde ve ellerde boyun eğmek işten bile değildir. Gerek Ortadoğu, gerek Avrupa bu yoldan binlerce devrimciye ve özgürlük savaşçısına mezar olmuştur. Savaşlarda kaybetmeyenler bu yolda şapır şapır dökülmüşlerdir. Bu tehlikeyi bildiğimden, en büyük uğraşım özgürlük iradesine sahip olanların düşünce gücüne ve örgüt disiplinine bağlı yaşamalarını sağlamaya çalışmak oldu; bunun için her şeyden fedakârlık yaptım. Diğer tüm örgütler neredeyse dağılıp unutulurken, PKK'nin halen büyük güçle gelişmesini sürdürmesinin ve yaratıcı dönüşümler yaşamasının temelinde bu çabalar yatar" (Öcalan, 2001: 3). Bir söyleminde işe sunları belirtmiştir: "PKK'liler partimizin kararlarına uyarlar, hatta ölüm kararlarına bile" (Öcalan, 1994a: 14).

yandan, Sultan Selim Kürtler konusunda daha fazla uzak görüşlülük ve cömertlik gösterdi. Kürtlerin örgütlenmesine ve özerk beylikler halinde Osmanlı emperyal sistemine katılmasına razı oldu. Bunun içinde Kürt Devlet adamı İdris Bitlisi'ye güveniyordu. İdris Bitlisi'ye tanınan yetkiler Sultan'ın çıkardığı bir fermenda açıkça belirtilmişti (Jwaideh, 2007: 43-44). Osmanlılarla Kürtler arasında Sultan I. Selim zamanında kurulmuş olan dostane ilişkiler, daha sonra bozulmaya başladı. Artık Perslerin gücünden çekinmeyen Osmanlı Devleti, Kürtlerin kaderlerini Osmanlılara bağlamalarını ve kendileriyle işbirliğine gitmeyi kabul etmeyi önemsemez olmuştu. Bu tarihten Osmanlı'nın zayıflama dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen sürede Kürtler ile alakalı bir çok olumsuz durumlar yaşandı². Özellikle Kürt beylikleri ile yaşanan iktidar mücadeleleri bu isyanların en önemli sebepleriydi. Osmanlı Devletinin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte devlet ve Kürtlerin ilişkileri farklı bir boyut kazandı.

Kavramsal Çerçeve: Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerde izlenilmesi gereken esas hususlardan ilki metodolojik olarak literatürün nasıl oluştuğu ve toplumsal hareketlerin nasıl açıklanabileceği üzerindedir. Lakin PKK'nın bu bağlamda izah edilmesi bir anlamda Feyerabend'ci bir yöntemle olmak zorundadır. Feyerabend'in yarı anarşik tutumu yöntem anlayışında farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve belki de ilk defa her şeyin bir yönteminin olmamasının normal olabileceği üzerinde durulmuştur. Sosyal bilimler açısından pek de kabul edilmeyen bu tutum, sosyal bilimlerin izah edemediği toplumsal tavırlar karşısında bir nefes aralığı olmuştur. Her ne kadar biz toplumsal olanın işleyişindeki bozukluk üzerine yapılan izahatları bir "anomi" olarak algılasak da (Durkheim, 2014: 76-104; Marshall, 2005: 32-33), toplumun işlevselliğinin devam etmesi için onun da olması gerektiğini söylemek zorundayız. Bu bağlamda yöntembilimsel kısıtlamaları reddeden Feyerabend'in (Feyerabend, 1991: 223) söylemiyle yola çıkacak olursak, PKK'nın Kürtler adına yaşattığı anomik durumu çözüme kavuşturabiliriz. Sadece yöntemin bize işaret ettiği yolu takip ederek gidersek yaşanabilecek sıkıntılar ilerlememizi engelleyecektir lakin az da olsa Feyerabend'i takip etmenin, illa yöntemi tutturmak adına yapılacak hatalardan daha azına sebep olacağı kanaatindeyiz. Çünkü PKK, bildiğimiz anlamda bir toplumsal hareket değildir; PKK, bir ideolojinin kurumsal girişimci olarak ortaya koyduğu değer yönelimli gayri meşru radikal sosyal hareketin yapı ve süreçlerinin kurumsallaşmış (Güçlüer, 2011) bir sonucudur. Tabi ki bu sonuç toplumsal gerçekliğin ideolojisinin bir yansıması olarak da kabul edilecektir, çünkü toplumsal hareketlerin ideolojik yansımaları, hareketlerin nasıl gelişip büyüyeceğinin de ipuçlarını verecektir. Netice de ideoloji bir dünya görüşü olarak kabul edilirse (Hall ve diğ., 1985: 24), PKK'nın beslendiği Marksist-Leninist ideoloji de onun dünya görüşü olarak lanse edilecektir (Özcan, 1999: 29-30). Hatta Öcalan PKK'nın bu ideolojiyi desteklemesi gerektiği bağlamında şunları ifade etmiştir: " Sosyalizme inancın hızla yitirildiği, çeşitli burjuva ideolojilerin ve özellikle sosyal demokrasiden kaynaklanan çeşitli ideolojilerin "yeni sosyalizm" adı altında ortalığı kapladığı bir dönem de, Marksizm-Leninizm'in bütün berraklığıyla ortaya çıkarılması ve savunulması büyük önem taşımaktadır" (Öcalan, 1994b: 70).

Bu dünya görüşünün kökeninde yatan Marksist-Leninist yaklaşım ise başlı başına bir çatışma teorisi içermektedir. Sınıflar arasındaki bu çatışma da ilerlemenin ön koşuludur (Öngen, 2002: 23). PKK'nın Marksist çizgiden devam etmesi de toplumsal hareketler bağlamında çatışmacı teorinin bir yansıması olarak kabul edilmektedir çünkü PKK, kendini, tutumu bağlamında ezilen halkların temsilcisi olarak ifade etmektedir. Aslında toplumsal hareketlerin kökeninde de böylesine bir tanımlama ve ideolojik yansıma söz konusudur. Çünkü bu hareketler temel olarak ideolojik bir yansımanın sonucunda itiraz, çatışma ve reddetme ya da hoşnutsuzluğun dışı vuruş biçimidir (Malkoç, 2013: 22; Şentürk, 2006: 339). Genellikle bu tür durumlarda ortaya çıkan toplumsal hareketlerde hücum ve savunma arasındaki dengeye ve konjonktürel durumlara bağlı olarak değişebilmektedir (Hannigan 2012: 255). Bu değişimler, bir yandan toplumda yeni bir yaşam modeli oluşturma girişimi olarak kabul edilirken diğer yandan da hayatın akışı içerisinde kendisine yer bulamayan hareketlerin rahatsızlıklarını dile getirmek ve bunların çözümü için yeni çareler öneren bir yapı olarak da kabul edilebilir (Türkdoğan, 1997: 10) ama önemli olan bu yapının kolektif olmasıdır (Erdoğan-Köten, 2014: 94). Böylelikle toplumsal hareketler bir yandan işlevsel bir özellik kazanmakta bir yandan da doğan fırsatları değerlendirmek için yeni bir siyasal güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Özen, 2013: 47). Dayanışmaya, bununla birlikte çatışmaya ve yer aldığı sistem içerisinde sınırları zorlayan özelliklere de sahip olan (Melucci, 2009: 87) bu hareketler, böylelikle olumlu ve olumsuz

² Osmanlı Döneminde belli başlı bazı ayaklanmalar şunlardır: 1. Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı (Musul-1806) 2. Baban-zade Ahmet Paşa İsyanı (Musul-1812),3. Zazaların İsyanı (1820), 4. Yezidilerin İsyanı (Hakkari-1830), 5. Şerephan İsyanı (Bitlis-1831), 6. Bedirhan İsyanı (Botan-1835), 7. Garzan İsyanı (Diyarbakır-1839), 8. Bedirhan Osman Paşa İsyanı (Mardin-Cizre-1877), 9. Übeydullah İsyanı (Hakkari-1881), 10. Bedirhan Emin Ali İsyanı (Erzincan-1889), 11. Bedirhaniler ve Halil Raman İsyanı (Mardin-1912), 12. Şeyh Selim Şahabettin ve Ali İsyanı (Bitlis-1912), 13. Koçgiri İsyanı (Koçgiri-1920)'dir. Bu olumsuz durumlar Kürtlerin birçok kez ayaklanmasına sebep oldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bozdağ, 2004; Kahraman, 2004).

anlamda farklı tercihler sunmaktadır. Olumsuz yanının yaratıcı bir yıkım olduğunu ifade edersek olumlu yanının ise bir yaratıcı kurmayı içerdiğini (Çoban, 2009: 21) ileri sürebiliriz. Her ne kadar toplumsal hareketler sisteme karşı bir başkaldırı ya da düzen bozucu olarak kabul edilse de, her hareketin bünyesinde barındırdığı bir inşa sürecinin de olduğunu unutmamalıyız. Bu inşa süreci, statik sistem tarafından kabul görmese dahi, muhalif hareketlerin de kurucu rol üstlenebildikleri belirli pratiklerde ortaya çıkacaktır (Gürses, 2003).

Toplumsal hareketler söyleminde önemli bir yere sahip olan Tilly ise özellikle bu hareketlerin makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık (MBSB) özellikleri üzerinde durmuştur. Tilly'e göre; toplumsal hareketin gerçekleşebilmesi için kampanya, hareket repertuarı ve MBSB gösterilerinin yer alması gereklidir. Kampanya bir seferlik dilekçe, miting ya da gösteriden fazlasını ifade eder. Kampanyada üç unsur bulunur; kendi başına oluşmuş talepçiler grubu, talep nesnelere ve bir grup halk. Hak talep edenlerin, nesnelere ya da halkın tekil eylemleri değil bu üçü arasındaki etkileşim toplumsal hareketi oluşturur. Kampanya repertuarında ise çeşitli siyasal eylem türleri bulunur (Tilly, 2004: 17). Yani Tilly'e göre kısa vadeli ya da organizasyonsuz hareketler fazla yaşama şansı bulamazlar fakat organizasyon seviyesi yükse ve uzun vadeli programlar içerisinde işleyen talepler ancak toplumsal hareketler olarak açıklanabilir. Her ne kadar Tilly'in ifade ettikleri sistemli bir hareket biçimini tarif etse de, toplumsal hareketlerin sistemli olmalarını beklemek kanımızca çok da geçerli olamayacaktır. Çünkü postmodern dönemin bizatihi kendisi böyle bir sistematikliği reddetmiştir ve sosyal hareketler bakımından tercihleri farklılaştırmıştır (Çorakçı, 2008: 65-72). Burada önemli olan taleplerin toplumdaki karşılığıdır. Eğer talepler ortak bir çıkarı korumak ve ortak bir hedefe erişmeyi amaçlıyorsa (Giddens, 2000: 540) o zaman toplumsal hareketlerin devamlılığının önemli oranda sağlayabileceğinden kuşku duymayız lakin böylesine bir gelecekte vaat etmeyen bir sosyal hareketin ayakta kalabilmesi bu açıdan mümkün görünmemektedir. Bütün bu ifade biçimlerine bakılacak olursa toplumsal hareketlerin en temelde iki sorundan ortaya çıktığı görülmektedir; ya statik düzen karşısında bir huzursuzluk ya da bir problemin olma durumu (Kılıç, 2002: 100) ya da kişi veya topluluğun kendi haklarını savunmalarından yoksun olmalarıdır (Işık, 2013: 230). Bu yoksunluk ise sorunları biriktirmekte ve zaman içerisinde bir değişim sürecinin başlamasına sebep olacaktır (Işık, 2013a, 21). Bu değişim sürecindeki temel talep ise tamamen yeni bir sosyo-ekonomik ve politik düzen kurmayı, özellikle mülkiyet ve gücün dağılımıyla bağlantılı olan kurumlar inşa etmeyi (Coşkun, 2001: 116) ileri sürer. PKK'nın da böyle bir söylem ya da iddiayla ortaya çıktığını ve bu açıdan bir toplumsal hareket olarak kabul edilebileceğini ileri sürebiliriz. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi PKK, bilindik anlamda bir toplumsal hareket değil artık uluslararası anlamda etkin olan, sistematikleşen, evrensel söylemleri dile getirmeye başlayan, bağımsız toprak talebinden vazgeçen bir organizasyon olmaktan ziyade kurumsallaşma yolunu tercih eden çok boyutlu bir yapıdır. Bu yapı toplumsal hareketlerin önemli argümanları olan kitle, ideoloji ve örgütlülük kavramsallaştırmalarının hepsini içeren ama aynı zamanda hepsini tek bir kavramla açıklayan bir özelliğe de sahiptir: Kürtler. Bu açıdan biz, PKK'nın güncel tasvirine geçmeden önce Kürt siyasi ideolojisiyle alakalı bir tarihsel perspektifle birlikte PKK'nın bugüne nasıl geldiği üzerine sosyolojik analiz yapmaya çalışacağız.

Din Ekseninde Kürt Siyasi Bilincinin Oluşmasındaki İlk Figür: Şeyh Ubeydullah (Nehrili)

Toplumsal hareketlerin ete kemiğe bürünmesi için önemli ön şartlardan birisi de genelleşmiş bir inancın büyüüp yayılmasıyla (Yanık-Öztürk, 2014: 48) alakalıdır. Kürt siyasi hareketinde ise bu siyasi hareketlenmenin soyu Şeyh Abdülkadir Geylani'nin oğlu Şeyh Abdülaziz'e dayanan (Özoğlu, 2005. 115; Nikitine, 2010: 387-388; Celil, 2013: 16) Şeyh Ubeydullah ile başladığı kabul edilmektedir. Her ne kadar bu süreçte Ahmed-i Xani adı telaffuz edilse de³ (Kaplan-Aydın, 2013: 4; Dursun, 2013: 16; Kutlay, 2013: 50-51; Karayılan, 2014: 34; Bruinessen, 2003: 40-57) aslında siyasi açıdan Şeyh Ubeydullah daha fazla ön plana çıkmaktadır, çünkü 19. yy, Kürtlerin tarihinde haklı olarak özgürlükçü Kürt hareketinin başladığı süreç olarak nitelendirilebilir (Celil, 2013: 15). Aslında bizler, Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan tarihsel faktörlere göz attığımızda; yönetim alanında 2.Mahmut döneminden itibaren yapılan reformlar, Birinci Dünya savaşına uzanan dönemde Osmanlı'nın mali dengesinin bozulması ile Kürt halkının haksızlığa uğradığını düşünmesi, savaş dönemlerinde alınan vergilerin ağırlığına tepki olarak doğan isyanlar, Fransız İhtilali'nin bütün dünyada yaydığı özgürlükçü düşünce ve milliyetçilik akımları, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde meydana gelen savaşlarda zor durumda kalmaları, Birinci Dünya savaşında yaşanan olaylar ve Wilson prensibi gibi etkenlerin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Lakin Şeyh Ubeydullah'a göre direnişin esas sebebi Şii İran'ın, Sünni Kürtlere yapmış olduğu ağır baskıdır (Torı, 2006:

³ Ahmed-i Xani'nin şu sözleri milliyetçi tarafların oldukça kullandığı ifadeleridir: "Keşke aramızda ahenk olsaydı! Eğer bizler içimizden birine itaat etseydik, o Türkleri, Arapları, Farsları, onların tümünü tabiiyeti altına alırdı. Dinimizi, devletimizi mükemmelleştirir ve kendimizi ilim irfanda eğitirdik" (Dursun, 2013: 16). Yine kendi eserinde Ahmed-i Xani şu cümleler kullanmıştır: "Olsaydı eğer bir padişahımız/ Allah ona layık görseydi bir taç/ Tayin edilseydi ona bir taht/ Açıkça açılırdı bizim de bahtımız" (Xani, 2012: 19).

42). Şeyh Ubeydullah'ın da ortaya çıkış serüveni bu başlıklarla alakalıdır, özellikle Kürtlerin yaşadığı bölgelerde gelişen olaylar, Ubeydullah'ı bir tercih olarak sunmuş ve onu siyasi lider haline getirmiştir. Kürt beylerinin bertaraf edilmesiyle birlikte⁴, Kürt şeyhler manevi anlamda siyasi önder haline gelmiştir ve şeyh, Kürdistan'ın hem Ruhani hem cismani liderlerinin ilk ve belki de en büyüğüdür, aynı zamanda kendi tabanlarının korunmasıyla da oldukça ilgili olmuşlardır (Aziz, 2013: 99). Şeyh Ubeydullah da kendini halkın çıkarlarına adanmış milliyetçi Kürt lideri rolü ile kendi topraklarında saf haliyle İslam'ı yeniden kurmak için çabalayan Müslüman kimliğini birleştirmiştir. Bütün Kürdistan'da yaygınlaşmış eziyet ve yıkıma, yolsuzluğa bulaşmış hükümetlerin ve basiretsiz kişilerin neden olduğuna inanmıştır. Onun görevi de bu kanunsuzluğa son verip adaleti sağlamaktır. Kürt halkı belki de daha önce hiç olmadığı kadar kendi ırkından bir lider için özlem duymaktadır (Jwaideh, 2007: 154-156; Çevik, 2012: 90-91). Fakat Şeyh Ubeydullah'ın Kürt tarihinde nasıl anıldığına dair farklı söylemler mevcuttur; Şeyh Ubeydullah'ı Feodal isyancı (Nazan, 1980: 31) olarak, önemli bir Kürt isyanı olarak (Nadel, 1992: 12) ya da özerk yönetim peşinde (McDowall, 2004: 89-91); olan biri olarak tanımlamaktadırlar. Martin van Bruinessen'e göre ise tam bir Kürt milliyetçisidir (Ateş, 2013: 36).

Şeyh Ubeydullah'ın Kürtler üzerinde oldukça fazla etkisi vardır. Özellikle İran'a karşı yapılan seferlerden birinde bu etki oldukça belli olmuştur. Büyük aşiret reisleri onun yanında savaşa girmiştir hatta Mangur aşiretinin reisi Şeyh Ubeydullah'a mektup göndermiş ve ondan yardım dilemiştir (Jwaideh, 2007: 103). Ateş ise Şeyh Ubeydullah'ın siyasi sahneye çıkışını şöyle ifade etmiştir:

"Şeyh'in bölgesel liderliği asıl olarak Osmanlı tarihinin en yıkıcı savaşı olan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla (93 Harbi) perçinlenir. Daha önceleri mirler eşliğinde sultanın ordusunda savaflara katılan Kürtler bu savaşta başta Ubeydullah olmak üzere dini liderlerin emrinde düzensiz birlikler olarak savaşa katılacaklardır. Şeyhin savaşa katkısı konusunda tartışmalı bilgiler varsa da, büyük bir ihtimalle yaklaşık otuz bine varan ve savaşta düzensiz birlik (başibozuk) olarak yer alan Kürt aşiretlerinin lideri konumundadır. Şeyhin kendisi bu durumu Sultan'a yazdığı mektuplarda da dile getirir. Kaçar Devleti'nin şeyhin cihat çağrısına cevap veren Kürtlerin savaşa katılmasını engellemesi ve Kürdistan'a Şii sembollerini dayatmaya başlaması, Sünni İran Kürtlerini bir lider arayışına sokmuştur. Yerel Kaçar valileri bu dönemde Kürt aşiretlerini gittikçe artan baskılara maruz bırakmakta, sürekli olarak daha fazla bahşiş adı altında haraca kesmek istemektedirler. Mesela, davet edildiği Mahabad valisinin konağında kendisini zincire vurmak isteyen valinin adamlarından bir kaç tanesini hançeriyle öldürüp kaçan ve ardından şehre yaptığı kuşatmayla, konakta tutulan diğer aşiret liderlerinin bırakılmasını sağlayan Hemze Axayê Mengur, isyanda önemli roller oynayacaktır. Bu baskılardan dolayı İran Kürtleri çeşitli yollarla Halife Sultan II. Abdülhamid'e ulaşmaya çalışmışlar ve İran'ın "zülüm ve teaddisini" durdurmasını, kendilerini korumasını istemişlerdir. Bu girişimlerinden bir sonuç alamayınca ki, şeyh gidebilecekleri tek merci olarak öne çıkmaya başlamıştır. Şeyh Ubeydullah da bu çağrılara cevap vermiş, bu yönde ilk girişimini 1878 yazında Şıkak aşiretinin Şii Afşar'larla olan anlaşmazlıklarına müdahale amacıyla iki bin atlı göndererek yapmıştır. Yine benzer şekilde ertesi yıl İmadiye'de devlet görevlileriyle vergi meselesinden çıkan anlaşmazlıklar üzerine oğlu Abdulqadir'in emrinde bine yakın atlıyı göndermiş ve bu kuvvetler Osmanlı askeriyle çatışmışlardır. Bu olay üzerine soruşturma için gönderilen Sultan'ın yaverine Sultan'a sadakatini sorgulanmayacağını ama oğlunu yerel görevlilerin yanlışını düzeltmek amacıyla gönderdiğini belirtir. Bu olaydan sonradır ki Şeyh Ubeydullah Sultan'a doğrudan mektuplar yazar" (Ateş, 2013a: 11).

Şeyh Ubeydullah'ın bu gücü sayesinde Osmanlı tarafından İran'a karşı korunmasının sebebi Şeyh'in bulunduğu bölgede sevilmesi ve sözünün geçmesidir. Osmanlı devleti, Şeyh'in kendisine bağlı kaldığı sürece o bölgedeki halkın da kendisine bağlı kalacağını düşünmektedir. "Osmanlı Devleti'nin bu politikasının doğruluğu 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Şeyh'in Osmanlı'nın yanında yer almasıyla görülecektir" (Sarıkcıoğlu, 2013: 7-8). Çünkü Şeyh Ubeydullah Rusya'ya karşı yapılan savaşta Osmanlı için asker temin etmiştir (Celil, 1998: 41-47). Şeyh Ubeydullah'ın bu tutumu onun siyasi konumunu daha da güçlendirmiş ve birçok Kürt emirliği Şeyh Ubeydullah'a bağlanmıştır. Şeyh Ubeydullah bu dönemde alınan fazla vergileri kendisine bağlı emirliklerin ödememesini istemiştir lakin bu durum Osmanlı'nın hoşuna gitmemiştir. Sonrasında ise Şeyh Ubeydullah geri adım atmış ve devletin hizmetinde olduğunu ifade etmiştir (Abdulla, 2010: 265). Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi Tanzimat'la birlikte işlerin daha da kötüye gitmesi ve Ermenilere köklü reform hakkı vermesi yerel halkta tepkilerin artmasına neden olmuştur. Şeyh Ubeydullah, Kürtlerin gücünün zayıflamaması için aniden isyan girişimi başlatarak bütün Kürtlerin bir arada kalması için harekete geçmiştir. "Şeyh'in ani olarak bu isyana karar vermesinin ve daha önceki Kürt isyanlarından ayıran özelliği tam bağımsız bir Kürt devleti kurma düşüncesidir" (Sarıkcıoğlu, 2013: 14).

⁴ Örneğin Bedirhan Bey, bir dönem Osmanlı ile birlikte savaşmamış ve muhalefet etmiş lakin II. Mahmut'un doğu Harekatı sırasında sağladığı destekle bertaraf olmaktan kurtulmuştur (Doğan, 2010: 3).

Daha sonra Şeyh Ubeydullah birçok Kürt aşireti ve beyi ile toplantılar yapmıştır (Celil, 1998: 84). “Şeyh Ubeydullah Hakkârî'nin Şemdinan kazasına bağlı Nehri köyünde yaptığı toplantıdaki konuşmasında “ Osmanlı İmparatorluğu bundan 550 yıl önce kurulmuştur. Osmanlılar halifeliği kanunsuz olarak ele geçirecek ayaklanmalara neden olmuştur. Şeriat halifenin Hz. Muhammed'in soyundan olmasını şart koşuyor. Binaenaleyh Osmanlıların İslam âlemi üzerindeki başkanlıkları kanunsuzdur” (Sarıçioğlu, 2013: 15) diyerek isyan bayrağını çekmiştir. Tabii ki Şeyh Ubeydullah'ın isyan etmesinin arkasında Kürtlerin varlığını korumak vardır çünkü Ermenilerin, Kürtler üzerindeki olumsuz baskısı ve Osmanlı'nın Tanzimat nedeniyle Ermenilerden yana gibi durması, Şeyh'in olumsuz bir bakış açısında sahip olmasına ve bu bakış açısında göre davranmasına sebep olmuştur. Tüm bu olumsuzluklarla birlikte Şeyh Ubeydullah'ın isyanının bu kadar uzun sürmesinin nedeni Kürtlerin Şeyh Ubeydullah'ın yanında saf tutmasının olduğu artık kesindir. Lakin örgütlenme eksikliği Şeyh Ubeydullah isyanının başarısız olmasının en önemli sebepleri arasında sayılabilir. İsyanın sonucunda ise Şeyh altı saatlik bir çarpışmadan sonra teslim olmuştur. Şeyh ve oğlu Mekke'ye sürülmüş ve Şeyh 1883'de vefat etmiştir (Nikitine, 2010: 360). Şüphesiz ki Şeyh Ubeydullah Kürt tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İlk Kürt isyanının başlangıcı olarak kabul edilen isyan ile birlikte ilk kez Kürt milliyetçiliği Şeyh Ubeydullah etrafında örgütlenmiş ve Kürt milli uyanışın en önemli merhalelerinden birisi Şeyh Ubeydullah ile birlikte gerçekleşmiştir (Ateş, 2013b: 21).

Din ve Ulus Ekseninde Kürt Siyasi Bilincinin Oluşmasındaki İkinci Figür: Şeyh Said

Şeyh Ubeydullah'ın sonrasında Kürt bilincinin uyanmasındaki ikinci önemli isim Şeyh Said olarak kabul edilmektedir⁵ (Bruinness, 2010: 311; Kutlay, 2012: 229-250; Strohmeir-Heckmann, 2013: 64; Kurbanoglu, 2014: 111-112). Çünkü Şeyh Said oldukça karmaşık bir dönemde Kürt bilincinin uyanmasına sebep olmuş lakin bu isyan genellikle din başlığı altında alınmıştır. Özellikle 1908'den sonra İslam ümmetinin halifesi olan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra şeyhler, kendilerini muhatap alacak bir merci bulamıyorlardı. Halifenin karşısında halk kul olarak kabul edilmekteydi ve şeyhler de halifenin sözünden çıkmazdı. Böylece savaşmama emrini alan kullar savaşmayacak, düşmana karşı koymayacaktı. İsyancıları olanaklı hale getiren sosyo-politik altyapı bu şekildeydi (Akşin, 2010: 350-351). Hilafetin kaldırılması iki toplumu bir arada tutan dini simgeyi maalesef yok etmişti. Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte milliyetçi cumhuriyetin yeni bir ulusal bilinç yaratma çabası doğrultusunda Kürt kimliğine karşı baskıcı bir politika izlemeye başlaması; Kürtçe'nin aleni kullanılmasının yasaklanması, nüfuzlu toprak sahiplerinin ve aşiret liderlerinin zorla ülkenin batısına yerleştirilmesi gibi uygulamalar Kürtler'in tepkisine yol açtı. Bu duruma ilk başkaldırı olarak sayılabilecek isyan hareketi 1924'te Beytüşşebap'taki başarısız isyandır (Zührer, 1996: 247-248).

Şeyh Said ise oldukça tanınan bir aileden gelmektedir. Dedesi Şeyh Ali, Mevlana Halid-i Bağdadi'nin öğrencisidir (Kahraman, 2004: 70). Şeyh Bağdadi çok muhterem ve büyük bir alimdir, ayrıca Nakşibendi tarikatının Kürtler arasında yayılmasını sağlamıştır. Şeyh Bağdadi, Şeyh Said'in dedesi olan Şeyh Ali'yi Diyarbakır'a göndermiştir ve burada imamlığa başlamasını istemiştir. Şeyh Ali imamlığa başladıktan sonra evlenmiş ve dört oğlu olmuştur. Oğullarından Şeyh Mahmut, aynen babası gibi büyüyünce olduğu yerden ayrılmış ve Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşmiştir. Zaman geçtikçe Şeyh Mahmut Elazığ'a gelmiş ve burada ileride önemli bir dini ve Kürt lider olarak anılacak olan Şeyh (Mehmed) Said doğmuştur. Böylelikle Şeyh Said'in oldukça önemli bir soyadan geldiği ve soyu itibarıyla toplum içinde itibarlı olduğu söylenebilir (Bedirhanoglu, 2010: 66). İlim ve irfan konusunda oldukça derin tartışmalara giren Şeyh Said belirli nüfuzunu genişletmek için Cibran aşiretinden Halit Bey'in kız kardeşiyle evlenmiştir. İki evliydi ve aile de kalabalıktı. Büyük sürülere sahipti. Oğulları da bu ticareti yapmaktadır. Yörede herkesi tanıyan ve herkesin üzerinde etkisi olan bir insandı. Zengin ve itibarlıydı. Sürülerinden dolayı, Kürtlerin yaşadığı toplumsal uzamı gezmekte ve buraların ileri gelenleriyle tanışma imkânı bulunmaktadır (Aras, 1994: 48). Böylelikle Şeyh Said, nüfuzunu güçlendirmiş ve oldukça elit kesimlerle iç içe olma fırsatını elde etmiştir. Şeyhliğin yanında önemli ailelerin birleşiminin merkezi olan Şeyh Said, ileride bu gücünü kullanacaktır. Hatta Uğur Mumcu, Şeyh Said ayaklanmasını din açısından ön plana çıkarmak için isyanın tamamen bir şeriat ayaklanması olduğunu dile getirmiştir (Mumcu, 1992: 127).

Hem Şeyhliğin hem de ailesinin verdiği güç bakımından Şeyh Said toplum içinde ve civar yörelerde tanınan bir isme sahiptir. Çünkü Şeyhler hem peygamberin sesine hem de emirin yetkisine sahiptir (Semiz, 2013: 57). Zaten bu yüzden Azadî kongresine davet edilmiştir fakat bu kongreye katılanların birer birer yakalanması sonucunda Şeyh Said tartışmasız tek Kürt lider haline gelmiştir (Tori, 2006: 198-199; Bruinness, 2010: 411-413; Jwaideh, 2007: 406; Kurbanoglu, 2014: 31-50). Azadî'nin temel hedefi ise Kürtlere kendi ülkelerini kurma fırsatı ve özgürlüğünü vermek, Kürtleri Türk yönetiminden kurtarmak ve Kürtler tek başlarına ayakta kalamayacaklarına göre İngilizlerin desteğini kazanmaktır.(Olson, 1992: 45). Ayrıca

⁵ Bazı kaynaklar Albay Halil Bey'den de bahsetmektedir ama isyan olarak anılan bu durum çok kısa sürmüştür (Kahraman, 2004: 58-68).

kongrede iki önemli karar alınmıştır. Bunlardan ilki, Kürdistan’da genel bir ayaklanma olacak ve ardından bağımsızlık ilan edilecekti. Başkaldırı detaylı olarak planlanacaktı ve katılan herkesten beklenen eylem hakkında tam bilgi sahibi olması bekleniyordu. Bunun çok zaman alacağı göz önünde bulundurularak ayaklanma girişimi için öngörülen tarih Mayıs 1925 olarak belirlendi. İkincisi ise dışarıdan yardıma ihtiyaç olacağı genel olarak tespit edilmiştir (Bruinnessen, 2010: 412-413). Şeyh Said’in bu kararları tasdik etmesi onu isyanın hem lideri hem de Cumhuriyet’in düşmanı haline getiriyordu. Fakat Şeyh Said aynı zamanda seküler olanlarla da birlikte hareket etmiştir. Bu durum da Şeyh Said’in etnik dürtüyle yola çıktığına işaret olabilir (Akyol, 2003: 413).

Şeyh Said ayaklanması sanıldığından erken başlamış ve İsyân Piran’da patlak vermiştir. Tori’nin isyan hakkındaki değerlendirmesi şunlardır: 16 Şubat’ta Genc, 20 Şubat’ta ise Lice ele geçirilmiştir. Şeyh Abdurrahim komutasındaki kuvvetler 29 Şubat 1925’te Ergani’yi, Maden’i ve Siverek’i almışlardır. Diyarbakır’ı kuşatan kuvvetler, Türk komutanlarından şehrin teslimini istemiş, beş günlük kuşatmadan sonra 2 Mart 1925’te şehir üzerine şiddetle saldırıya başlamışlardır (Tori, 2005: 196). Şeyh Said ayaklanması ilerledikçe onlara katılan artıyordu ve savaş gittikçe yayılıyordu. Sürecin böyle devam etmeyeceğini anlayan Mustafa Kemal, Fethi Okyar’ı istifa ettirip, yerine İsmet İnönü’yü atadı ve Takrir-i Sükun kanunu çıkartarak, isyanın bastırılması için tüm tedbirleri aldı. 15 nisan 1925’te Şeyh Said ve yanındakiler ele geçirildikten sonra isyan sona erdi ve Şeyh Said 29 Haziran 1925’te idam edildi. Şeyh Said’in idamıyla birlikte 206 köy yakılmış, 8752 ev yakılmış ve 15.206 kadın, erkek ve çocuk öldürülmüştür (Türkmen, 2010: 19). Şüphesiz ki savaşla birlikte şiddet ortaya çıkar ve şiddetin olduğu yerde hukuk sona erer (Jaspers, 2015: 63). İşte Şeyh Said böylesine bir döneme denk gelmişti. Kimine göre İslamcı bir isyan kimine göre ise Kürtçü bir ayaklanma olarak başlayan Şeyh Said isyanı (Bulut, 1991; Aydoğan, 1997; İslamoğlu, 1998) göstermiştir ki, Kürtler, Cumhuriyet’in millileştirici ve sekülerleştirici politikalarını kabul etmemiştir ve bu düzene kolay kolay entegre olmayacaktır. Şeyh Said’in Kürt kimliğiyle başlattığı bu isyan işte bu yüzden daha çok kimlik bağlamında anılmakta (Örgeevren, 2007: 20-21, 40-41) ve birçok tartışmaya sebep olmaktadır. Lakin hangi tartışmaya neden olursa olsun Şeyh Said, manifestosuna bakıldığında (Turan, 2007: 184; Koç, 2013: 162-165), Kürtlerin ve Kürt milliyetçilerinin kabul ettiği en önemli ikinci milliyetçi dalganın, toplumsal sisteme yansımalarıdır.

Din’den Seküler Ulus Bağımsızlığına: Toplumsal Hareket Bağlamında PKK⁶

Şimdiye kadar din eksenli Kürt isyanlarından ya da toplumsal hareketlerinden bahsettik, şimdi ise Kürtlerin geleneksel yapılarına uymayan ama buna rağmen en uzun süren ve hala devam eden isyanlarından biri olan PKK hareketi üzerinde duracağız. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, PKK, kendisinden önceki Kürt hareketlerinden potansiyel güç (White, 2015) oldukça farklıdır. Hem başlangıç hem süreç hem de sonuç açısından oldukça farklı evrilmeler yaşamıştır. Şüphesiz ki, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte seçilen milletvekilleri arasında Kürtler de vardır⁷. Tabi bu durum Kürtler için yeni bir anlam ifade etmektedir, çünkü kendilerini T.B.M.M.’de temsil etme imkânı kazanmışlardır. Fakat işler umulduğu gibi gitmemiş, çünkü Şeyh Said ayaklanması Kürtler ile alakalı yeni sorunları yeniden gündeme getirmiştir⁸. Gerçi bu ayaklanma bir yandan Şeriat bir yandan İslamcı bir ayaklanmaydı ama sonuç bellidir: Ayaklanan Kürtler’dir. Bu tarihten (1925) sonra Kürtler ile devletin arası pek iyi olmamış ve sorunun adı bir günümüze kadar bir türlü konulamamıştır. Mesut Yeğen kitabında bu konuyla ilgili şu vurguyu yapar “Bir soruyla başlamak gerekiyor: Türkiye’nin Kürt sorununun nasıl çalışılması lazım” (Yeğen, 1999: 11). Bu soruya Yeğen’in verdiği cevaplar ise şöyle; Bir azınlık sorunu; Bir milliyetçilik sorunu; Geri kalmışlık sorunu; Devlete başkaldırmışlık sorunu; Osmanlıdan kalan miras ve kültürel haklar sorunu (Yeğen, 1999). Aslında bugüne bakıldığı zaman Kürt sorunu adı altında dile getirilenlerin sadece bir kısmının konuyla alakalı olduğu söylenebilir. Belki en genel anlamda yukarıda belirtilen ifadeler geçerli olabilir fakat Kürt sorununun artık farklı bir boyuta taşındığını söyleyebiliriz. Peki, bu sorunun farklı bir evreye gelmesinin temel sebebi nedir?

⁶ PKK, Kurtuluş Bildirgesi’nde bağımsızlık vurgusunu şöyle yapar: “Nihai amacımız sınırsız topluma varmanın zorunlu önkoşulu olan, bilimsel sosyalizmin rehberliğinde sömürgeci ve feodal komprador düzeni yıkıp, bağımsız ve demokratik bir Kürdistan yaratmak için PKK saflarında Örgütlenelim” (PKK, 1984: 40)

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_mmb.tutanak_hazirla?v_mecelis=61&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=VAN&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= erişim: 24.03.2015.

⁸ Ayrıca Cumhuriyet’in ilanından sonra Kürtlerin birçok ayaklanması olmuştur. Bunların bazıları: 1. Nasturi İsyanı (Hakkâri-1924), 2. Jilyan İsyanı (Siirt-1925), 3. Şeyh Sait İsyanı (Bingöl-Muş-Diyarbakır-1925), 4. Seyit Taha ve Seyit Abdullah İsyanı (Şemdinli-1925), 5. Reşkotan ve Raman İsyanı (Siirt-Diyarbakır-1925), 6. Eruhlı Yakup Ağa ve Oğulları İsyanı (Pervari-1926), 7. Güyan İsyanı (Siirt-1926), 8. Hoca İsyanı (Nusaybin-1926), 9. Birinci Ağrı İsyanı (1926), 10. Koçuşağı İsyanı (1926), 11. Hakkari-Beytüşşebap İsyanı (1926), 12. Mutki İsyanı (Bitlis-1927), 13. 2. Ağrı İsyanı, 14. Bıçar Harekatı (Silvan-1927) 15. Zilanlı Resul Ağa İsyanı (Eruh-1929), 16. Zeylan İsyanı (Van-1930), 17. Tutaklı Ali Can İsyanı (Tutak-Bulanık-Hımış-1930), 18. Oramar İsyanı (Van-1930), 19. Üçüncü Ağrı Harekatı (1930), 20. Budan Aşireti İsyanı (Bitlis-1934), 21. Abdurrahman İsyanı (Siirt-1935), 22. Abdulkuddüs İsyanı (Siirt-1935), 23. Sason İsyanı (Siirt-1935), 24. Dersim İsyanı (Tunceli-1937): bkz. (Törel, 2002: 22).

PKK'nın, yukarıda bahsedilen sorunların hangisinin sonucu olduğuna dair bir akıl yürütmek şüphesiz ki oldukça yavan bir analiz olacaktır. Çünkü PKK'yı ortaya çıkaran sebepler yukarıda sayılanlarla birlikte birçok dengenin de içinde olduğu sosyo-politik olayların bütünüdür. Nasıl kuruldu ya da neden kuruldu gibi sorular artık PKK'nın bugün ki amaçları doğrultusunda iflas ettiği için bizim üzerinde durmamız gereken asıl mesele PKK'nın hangi ideoloji doğrultusunda dünya siyasetine nasıl entegre olmaya çalıştığı olmalıdır. Öcalan PKK'nın güncelliğini koruyacağını ve çağın gerçekliğine ayak uyduracağını şu cümlelerle ifade etmiştir: " Öteki çağdaş toplumlar ve halklar gibi, Kürdistan toplumu için de bir önderlik gereklidir. Yalnızca askeri alan da değil, sanatsal düzeyden siyasal düzeye ve ideolojik düzeyden ekonomik yaşantıya kadar bütün alanlarda her şeye çeki düzen verecek, programlaştıracak, örgütlülüğe ve eylemliliğe kavuşturacak bir komuta merkezine, bir genelkurmaylığa ihtiyaç vardır. Sıkça işlediğimiz PKK'nın tarihsel tanımı, devreye girmesi ve gelişimi bu sorunların cevabı niteliğindedir. PKK, çağın gerçeklerinin Kürdistan toplumuyla kaynaştırılmasının kendisi olmak için çaba harcamış ve bu çabanın kendisi olmuş tur. Baş aşağı giden bir tarihi tekrar yükseğe çevirmek ve ileriye doğru çark ettirmek, bağların en kötü bir tarz da kesildiği çağla yeni den sağlam köprüler kurmak ve toplumu çağdaş kılmak için, bu soruların karşılığı niteliğin de ki PKK'nın ortaya çıkışı ve gelişimi olayının nasıl ele alınması gerektiğini çeşitli değerlendirmelerimiz de dile getirdik. Sadece düşmanlarımıza ve dostlarımıza değil, partimizin yüreği ve beyni durumun da olmaları gereken kadrolarımıza da, PKK olgu sunun nasıl değerlendirmeleri gerektiğini ve kendi özgerçekliklerini nasıl ele alabileceklerini açıkladık. Bu dersleri hala yoğun bir biçim de vermeye çalışıyoruz" (Öcalan, 1992: 23).

PKK, geçmişte bazı siyasi aktör ve ideolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir, bunun böyle olması da oldukça doğaldır, çünkü 19.yy bir ideoloji yüzyılıdır. Lakin PKK'nın 19.yy'deki hangi ideolojilerden beslendiği ve beslendiği ideolojileri ne kadar hayata geçirebildiği de ayrı bir soru işaretidir. Bu bağlamda bizim yapacağımız PKK'nın toplumsal bir analizi olacaktır. Tabi ki Türkiye siyasetinin her dönemi aynı politikaların izlendiği dönemler olmamıştır fakat her dönemin politikaları da farklı sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle devletin bir politikası olarak sağ ve solun karşı karşıya getirilmesi Kürt meselesinde önemli başlangıçlara sebep olmuştur. Zaten Abdullah Öcalan'ın PKK'yı kurucu ve kurtarıcı bir aktör olarak görmesi de bu sebeptir. PKK'nın, toplumsal hareket olarak görülüp görülemeyeceği de işte bu sorunsalda yatmaktadır. Bir başkaldırı, bir isyan, bir meydan okuma, bir özgürlük hareketi ya da bir mücadele olarak ele alınan PKK hareketi ulus-devlet'in tanımıyla muhakkak bir terör kavramı içinde ifade edilecektir, çünkü ulus-devletlerin rasyonel akli, kendisine muhalif olanı ya yok etmekte ya da dönüştürmektedir. PKK gibi önemli bir aktörün dönüşmeyeceğini de bildiğimiz için PKK'nın, ulus-devlet akli tarafında terör olarak ifade edilmesi çok da zor olmamıştır. Bu açıdan PKK'nın kuruluş sürecine bakmakta fayda olacaktır.

Hemen herkes, PKK'nın beslendiği ana kaynağın Türkiye'deki devrimci hareket olduğunu bilmektedir (Jongerden-Akkaya, 2012: 11). Fakat Öcalan'ın kırsal bütünleşmenin alt yapısını oluşturmak için özellikle Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) adı altında kurulan yapılanmalarla hareket ettiği aşikârdır (Gürses, 2003: 82). Hatta Beşikçi, DDKO'nun etkisinin oldukça çabuk hissedildiğini ve Özellikle Kürt gençleri etkilediğini şöyle ifade etmiştir: "DDKO, Kürt toplumunun özellikle, öğrenci ve esnaf kesimlerinde çok etkili oldu. Giderek köylüler üzerinde de etkisini göstermeye başladı" (Beşikçi, 1998: 75). Fakat 12 Mart 1971'de ilan edilen sıkıyönetim kararı ile DDKO kapatılmış ve birçok kişi tutuklanmıştır. Özellikle bu dönemde Dev-Sol'un önemli aktörleri devlet tarafından tutuklanmış ve Sol'un devlete olan nefreti daha da artmıştır. Bu nefretin karşılık bulması kaçınılmaz olacaktır çünkü o yıllarda devletin izlediği politika böylesine bir nefreti körükler niteliktedir.

Devrimci Sol ve Kürt Sorununun Ontolojisi

1960 ve 1975 yılları arasında Türkiye'de sol hareketlerin en önemli figürleri arasında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını -Mahir Çayan, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan ve Cihan Alptekin- görebiliriz. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamıyla birlikte sol hareketlerin faaliyetlerine bir sınırlılık meydana gelmiştir. Ancak sol hareketlere yönelik sergilediğimiz bu geniş perspektifi biraz özelleştirirsek sol hareketlerin kendi içinde yeknesak gibi görünen yapısının aslında o dönem itibarıyla enternasyonal sol bütünlüğüyle örtüştüğünü söylememiz mümkün görünmemektedir. Çünkü sol, enternasyonal karakterde öne çıksa da Türkiye ölçeğinde o yılların enternasyonal karakterinin yerel ve etnik karakterli hareketlere de şemsiye olduğunu günümüzden geriye baktığımızda daha iyi idrak etmekteyiz⁹. Türkiye'de sol, bazı özellikleri itibarıyla etnik temele dayalı hareketlere zemin olmuştur¹⁰. Türkiye'nin son 200-300 yıllık tarihinde oluşan toplumsal

⁹ Özellikle hareketin bugün için devamlı olarak bir "Kürt" söylemi ya da imgesi taşıması bunun en büyük örneğidir. Her ne kadar farklı ideolojilere de atfı yapsa da, oluşumun temeli bu olgudur.

¹⁰ Burada özellikle Batı'nın etkisine vurgu yapılmaktadır. Çünkü genellikle Batı'nın içine karıştığı her olay ya ayrılıkçı ideolojilere destek olmakta ya da bir şekilde o ayrılıkçı ideolojileri sembolize etmeye çalışma amaçlıdır. Mesela geçmiş tarihlerde meydana gelen -İslami odaklı- Kürt isyanları ve

hareketler ve kalkışmaların günümüz uzantılarını, sol kendi kanatları arasında korumuştur. Özellikle Batı'nın "*çok kültürlülük*" temelinde açılımları sol karakterli olmakla birlikte etnik yapıları ifşa etmiş ve bu yapılar solun ideolojik zemininden beslenen söylemlerle bütünüyle etnisiteye dayalı, yeni şovenist hareketler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu yeni travmatik yapılar, ulus-devlet temelinde örgütlenmiş 3. Dünya/Afrika ve Ön Asya ülkelerinde ciddi toplumsal kaoslara neden olurken, ideolojik beslenme zemini olarak da sadece sol ile yetinmemekte, bunun yanında arkaik dinsel yapılarla birlikte bölge gerçeğiyle uyumlu olarak İslami söylemlere de artık yaslanmaktadırlar. Bu durumda sol karakterli hareketler hala kendilerini alışıldık sol söylemler içinde ifade etseler de, artık solun antitezi durumundaki oluşumları da mubah kılan bir eklektisizme bürünmektedirler. Bu durum etnik yapıya dayalı Kürt hareketlerinin sol bağlamında samimiyetini sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu da, "Türkiye örneğinde Kürt hareketleri 70'li yıllardan itibaren acaba solu sadece pragmatik anlamda kendine sığınak mı edinmiştir" sorusunu akla getirmektedir.

Bu perspektifin günümüzdeki yansımalarına baktığımızda şunu ifade edebiliriz: Deniz Gezmiş'in sosyalist-devrimci söylemlerine sığınarak Abdullah Öcalan'ın ortaya çıkması arasında böyle bir diyalojik¹¹ bağıntı söz konusu olabilir. Sol, Osmanlı toplum yapısının travmatik yansımalarından neşet eden toplumsal başkaldırıları ve bunların önderlerini; konumu ve söylemi gereği sahiplenmiş ve benimsemiştir. Türkiye solunun ideolojik söyleminde içkin olan bu unsurlar, tarihsel süreçte zaman ve zemini uygun bulunduğu ortamlarda, heterodoks yapılar, şovenist ayaklanmalar, vb. şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla şovenizm ve heterodoks yapılanmaya sahip toplumsal çıkışlar solun kapsamından doğal olarak meydana gelmektedir. Sol zihinlerde enternasyonal iddialarıyla yüceltilip, kabul görürken; ona daha dikkatli bir bakışla aslında bünyesindeki her zaman aktif hale gelecek ve -solun- meşhur söylemiyle uyuşmayacak mikro yapıları görmek mümkündür. Şimdi günümüzden Kürt meselesine bakıldığında, Öcalan'la tamamen şovenist bir karaktere bürünmüş ama geçmişinde Marksist bir kimliği sergileyen ve belki de hala Marksizm'e dair bir formasyonu öne çıkaran bir Kürt hareketinin varlığı, yukarıda bahsedilen döngüyle ancak ifade edilebilir. O vakit burada durup, Türkiye ölçeğinde sol yapılanmanın yeniden daha dikkatli bir biçimde gözden geçirilmesi söz konusu olmalıdır, çünkü bu yapı, Kürt şovenizmini ortaya çıkarmaktadır. Ama Öcalan önderliğindeki Kürt hareketinin aktüel seyir içinde kısa soluklu şöyle bir betimi yapılabilir; Devrimci Türk Sol'unun önde gelen kadrosunun 6 Mayıs 1972'de idam edilmesiyle solun ideolojik zemindeki temsiliyetinde bir boşluk oluştuğunu ifade edebiliriz. Bu tarihte Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı -Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan- idam edilmiştir.

Deniz Gezmiş'in idamından yaklaşık on dört yıl sonra şiddet dolu bir eylemin gerçekleştiğini görmekteyiz. Peki, bunu yapan PKK o ana kadar sahip olmadığı gücü ve desteği o anda ve o andan sonra nereden bulmuştur? Şunu ileri sürebiliriz ki PKK ve lideri en başlarda gücünü -belki de- devrimci ideolojiden almak istemektedirler. Çünkü PKK'nın ilk bayrak motifinde "*orak-çekiç*" vardır ve Öcalan'ın bazı fotoğraflarında, Öcalan'ın arkasında Marx, Engels ve Lenin'in resimleri yer almaktadır. Dikkat edilirse o fotoğraflarda milliyetçilik bağlamında -meşru bir zemin oluşturabilmek ve gücünü oradan aldığını kanıtlamak adına- faşist bir ideolojiyi temsil eden ne Hitler ne Mussolini ne de faşist olmayan ama İslami bir zeminde vuku bulan Kürt hareketlerine atfı yapılabilecek bir durumu ifade edebilen ve öncekilerden farklı bir portre olan Şeyh Said'in fotoğrafı vardır, bu da onun devrimci-sosyalist bir ideoloji taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır¹², hatta Özcan doktora çalışması sırasında görüştüğü 184 PKK eylemcisinin, PKK'yı milliyetçi bir parti olduğu fikrini reddetmişlerdir (Özcan, 2014: 345). Fakat birkaç yıl sonra ne olduysa bayraktan "*orak-çekiç*" çıkarılmış (Perinçek, 1993: 132) ve o ana kadar sahip olunan ve sahip çıkılan -ya da öyle gösterilen- devrimci ideolojik düşüncenin yerini; tek yıldızlı¹³ bir bayrak ve etnik ideoloji almıştır. Çünkü PKK'yı bir arada tutacak yeni bir ideolojiye ihtiyaç vardır ama bu süreç sonunda faşist bir Kürt¹⁴

bu isyanların hemen ardından Musul'dan vazgeçiş ya da Kürt sorununun da üst düzey insanların bir tarihte Diyarbakır'a gitmesi, Kürtçe konuşması, sunulan otlu peynir ile lavaş ekmeği geri çevirmemesi, sonunda da bunlardan "Sayın 'a götürmek isterim" diye bir demeç vermesi, bu tür duruma verilebilecek en güzel örneklerdir.

¹¹ Bu kavram daha çok mantıkta kullanılan bir kavramdır. Mana olarak, karşılıklı bir kısır döngüyü ifade etmektedir.

¹² Ayrıca Öcalan'ın kitaplarına (özellikle Doz yayınevinden çıkan kitaplarına) baktığımız zaman onun söyleminin -benzetme ile- felsefi bir söylem taşıdığını ve örneklerinde daha çok Sovyet motifleri kullandığını açıkça görebiliriz.

¹³ "*Tek yıldız*" aslında Kübalı devrimci Ernesto Che Guevara'nın simgeleştirdiği bir sembol, Che Guevara'nın başlığının önünde her zaman *tek yıldız* vardı. Bayraktaki bu *tek yıldız* olayı belki de hala eski durumdan sapılmadığının bir işareti olarak anlaşılabilir ama bunun çok da inandırıcı olduğu düşünülemez.

¹⁴ Unutmayalım ki, Öcalan'ın seçtiği ve kendisini önceki ideolojiden ayırttığı Kürt ideolojisi, ondan daha önce de Türkiye İşçi Partisinin de kendi içinde bölünmesine ve 1971 muhtırasından sonra da Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına neden olmuştu. TİP'in kapatılmasından önce sol hareket zaten parçalanmış bulunuyordu. 1967'de bazı sendikacılar hükümet denetimindeki Türk-İş'ten ayrılarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurmuştu. Üniversitelerdeki solcu kulüp ve demeklerin sayısı katlanarak artmış, bunların çoğu 1960'ta kurulan ve 1970'lerdeki devrimci hareketlerin çoğunun içinde geliştiği bir beşik vazifesi gören Devrimci Gençlik Federasyonu, Dev-Genç ile gevşek bağlar kurmuşlardı. (Darbenin ardından Dev-Genç de kapatıldı ama taraftarları yeniden toparlandı.) Bkz. McDowall, 2004: 543.

ideolojisine dönmüş/dönüştürülmüştür¹⁵. İşte konunun can alıcı noktası burasıdır. Çünkü ilk gücünü devrimci-sosyalist ideolojiden alan ve meşruluğunu bu şekilde kabul ettiren Öcalan, Sol'un yara aldığı bu boş alandan faydalanmış ve teoriler üretmeye başlamıştır. Yaklaşık on dört yıl önce gerçek devrimci ideolojisine sahip olan Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edildikten sonra devrimci-sosyalizm kan kaybediyordu, bu yarayı bir yerden kapatmak (intikam almak) gerekmektedir ve Öcalan'ın da en başta yaptığı sadece buna benzer bir şeydir ve bu durum da etnik ideolojiye dönülene kadar devam ettirilecektir. Dönemin şartları bu eylemsel ve ideolojik yapının oluşturulmasına ve şekillenip, sistematik hale getirilmesine oldukça uygundur. Devrimci-sosyalizm lidersiz bırakılmıştır, özellikle Doğu ve G. Doğu'da halk ile devlet pek barışık değildir. Hatta PKK'nın ilk eyleminde halkın PKK'yı (*en başlarda olmasa da*) bir efsane olarak nitelendirmesinin sebebi de, devlet ve Kürt halkı arasında yaşanan kopukluktur (Marcus, 2009)

Apocu'lar Grubu ve PKK

Sol'un bu şekilde savrulması ve Kürtlerin bu rüzgar içinde yer alma çabası beraberinde farklı yapılanmalar da getirecektir. Ankara'da, Öcalan etrafında sorunun sadece pasif direniş yaparak değil eylem ile çözüleceğine inanan birkaç kişi mevcuttur ve bu kişiler PKK'nın kurucuları olacaktır¹⁶. Öcalan bu konuda şunları ifade etmiştir: "Bir gazete, dergi çıkarmak, şurada burada dernekler kurmakla Kürdistan'da devrimci bir güç olunamayacağı, devrime fazla yol aldırılmayacağı geçmişin acı deneyleriyle ortaya çıkmıştır...Kürdistan toplumunun bağımsız gelişme içine girebilmesinin tek yolu gerici zora karşı halkın devrimci zorunu çıkarmaktır. Kürdistan ulusal kurtuluş devriminin temel mücadele biçimi silahlı mücadeledir" (Öcalan, 1982: 287).

Apocular da denilen bu yapı 1977'de Kürt halkının düşmanlarını faşistler (Bozkurtlar ve benzeri gruplar); devletin ajanları ve onları destekleyenler; Kürt sorununu solcu bir devrimin ertesine bırakan Türk Solu ve sömürücü Kürt ağa sınıfı olarak tanımlayarak sol üzerinden yeni bir Kürt okuması yapmışlardır. Ve bu yapı sonradan 1984 yılında ilk silahlı eylemini sosyalist-devrimcilik adına Türk askerine karşı gerçekleştirecektir. Ankara'da kurulan bu yapıda, Abdullah Öcalan, Ali Haydar Kaytan, Cemil Bayık, Haki Karer ve Kemal Pir gibi isimler de mevcuttur. Kaytan, Bayık ve Öcalan Kürt; Pir, Karer ve Kalkan ise Türk'tür (Jongerden-Akkaya, 2012: 13; Gürses, 2003: 83; Bal, 2003: 162). Bu yapılanmanın iki temel amacı vardı; ilki kurmak istedikleri örgütü Kürdistan'a tanıtmak ve mücadeleyi Kürdistan'da başlatmaktır. Her şey yolunda giderken 1977 yılında Haki Karer'in öldürülmesi planları alt üst etmiştir, çünkü Karer, Öcalan'dan sonra ikinci isim olarak tanımlanmaktadır. Bu saatten sonra Öcalan ve ekibi bir an evvel harekete geçmeye karar vermiş ve PKK resmen 27 Kasım 1978'de Diyarbakır Lice ilçesinin Fis köyünde 25 kişinin¹⁷ katılımıyla kurulmuştur (Öcalan, 1993: 6; Gürses, 2003: 84; Jongerden-Akkaya, 2012: 18; Palabıyık, 2012: 168; Demir, 2008: 66; Yücel, 2015: 275-283; Bozarlan, 2002: 856-859) ve ilk eylemini Eruh ve Şemdinli'de eş zamanlı olarak gerçekleştirmiştir (Özcan, 2014: 294). Öcalan ise bu süreçten önce 1973'ü işaret ederek şöyle demiştir: "Gurubumuzun ilk şekillenışı 1973 baharındadır. Kürdistan adına anti sömürgecilik temelinde is yapma açıklamasını, 1973 Nevruzunda yaptım. Çubuk Barajı hikâyesi budur, orada yaptık. Fakat iki yıl kendi gurubumu bir düzineye çıkaramadım" (Öcalan, 2004: 253).

Öcalan'ın belki de çıkış noktasında sarıldığı; Marx'tan, Engels'ten vaaz verdiği ve etnik ideolojiye dönüştürdüğü devrimci-sosyalist ideoloji, onu yine de amacına ulaştıramayacaktı¹⁸, sadece bir "hayali

¹⁵ Bu ideoloji önceki Kürt isyanları ile alakalı mıydı bilinmez ama önceki Kürt isyanlarının en büyük özelliği "İslamci" nitelikleri bünyesinde barındırmasıydı. Öcalan'ın isyancı hareketi ise devrimci-sosyalist öğeler içermekteydi. Kürt-İslam ayaklanmaları için Uğur Mumcu'nun, **Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925)** adlı kitabına bakılabilir. Ayrıca Mesud Barzani tarafından kaleme alınan ve ilginç bir benzerlikle Doz Yayınları tarafından yayınlanan 2 ciltlik **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi** adlı kitap da içerisinde İslami öğeler barındıran ama araya da Sovyetlere gönderme yapan bir eser olarak karımıza çıkmaktadır. Yine genel bir bilgi için Wadie Jwaideh'in, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi** adlı eserinin özellikle 12. Bölümüne bakılabilir.

¹⁶ Hatta Bayık, PKK'ya katılabilmenin Apocu olmak sonucunda gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Bayık, 2005: 40-47).

¹⁷ "27 Kasım 1978 yılında Diyarbakır-Lice ilçesi Ziyaret (Fis) Köyü'nde gerçekleştirilen ve PKK'nın I. Kongresi olarak isimlendirilen toplantıya, Abdullah Öcalan'ın yanı sıra, çeşitli faaliyet bölgelerini temsilen Cemil Bayık, Sahin Dönmez, Mehmet Hayri Durmus, Baki Karer, Mehmet Turan, Mehmet Cahit Sener, Ferzende Tagaç, Ali Haydar Kaytan, Mazlum Dogan, Hüseyin Topgüder, Ali Gündüz, Sakine Cansız (Polat), Kesire Yıldırım, Duran Kalkan ve Ali Çetiner gibi üst düzey elemanlar katılmışlardır. Yine toplantıya Abdullah Ekinci, Mehmet Karasungur, Seyfettin Zogurlu, Suphi Karakus, Resul Altınok ve Sedat Bilici, çağırıldıkları halde katılmamışlardır. Adı geçen 22 kiseden, Sahin Dönmez, Mehmet Turan, Mehmet Cahit Sener, Seyfettin Zogurlu, Suphi Karakus, Resul Altınok ve Abdullah Ekinci ajan oldukları gerekçesiyle ilerleyen tarihlerde Abdullah Öcalan'ın emriyle öldürülmüşlerdir. Baki Karer, Ali Gündüz, Kesire Yıldırım (Öcalan), Ali Çetiner ve Sedat Bilici canlarını kurtarmak amacıyla örgütten kaçmışlar ve kaçışlarının hemen akabinde, Abdullah Öcalan tarafından hain ilan edilmişlerdir. Ferzende Tagaç, Ali Haydar Kaytan, Hüseyin Topgüder, Sakine Cansız (Polat) gibi üst düzey örgüt elemanları hain ilan edilmeseler bile pek çok defa örgüt tarafından sorguya alınmışlardır. Mehmet Hayri Durmus, Mazlum Dogan cezaevinde intihar etmişlerdir. Mehmet Karasungur ise Kuzey Irak'ta Celal Talabani'nin adamları tarafından öldürülmüştür" (Güçlüer, 2011: 212).

¹⁸ Eğer Barzani ya da Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu bir başarıya –bazıları tarafından bir başarı olarak algılanıyorsa-, bu Öcalan'ın değil Barzani ailesinin başarısıdır. Örneğin Mustafa Barzani'den –hatta öncesinden- başlayan ve içinde İslami unsurlarında bulunduğu bu süreç PKK'dan tamamen farklıdır. Çünkü Öcalan, kendi realitesine "din" faktörünü hiçbir suretle entegre etmemiştir. Öcalan'ın önceki Kürt hareketlerinden kuramsal olarak kopuşu ve Türkiye Devleti sınırları içerisinde oluşturulacak bir Kürt hareketi, temel manada paradigmatik bir kopuş ya da ayrılıştır. Bu hareket önceki cümlede de belirtildiği gibi "din" ile özdeş değildir. Özellikle Şeyh Said ayaklanması ya da Mustafa Barzani'nin önderliğindeki diğer Kürt hareketleri "dini" bir misyona da sahiptirler. Fakat Öcalan, kendisinin önderliğindeki Kürt hareketinin çıkış noktasını Marx'a, Lenin'e ve diğer devrimci-

cemaat” düşünölmüş ya da kendi kendine yabancılaşan “*soyut bir toplum*” oluşturulmaya çalışılmıştı, zaten bu durum da sahip olunan ideolojinin, sahip olduğu teorinin yetersiz olduğunun ve temellendirilemediğinin en büyük kanıtıdır. Bir arada kalabilmek ya da en başlarda bir meşruluk iddia edebilmek adına, önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi İslami ideolojiye de yaklaşılmadı. Aslında Şeyh Said, dinin, “insanın kendini gerçekleştirebilmesi için bir araç” olabileceğini o dönemde keşfetmişti, belki de dönemin sahip olduğu şartlar böyle bir toplumsal gerçeği meydana getirmişti ama dinin, özellikle bireyin kendisini keşfetme adına önemli bir işlevinin olabileceği, o dönem kolay kolay kimsenin aklına gelebilecek bir düşünce değildir. Birey, kendi zihninde oluşturduğu bir takım sorulara/sorunlara din ile kolaylıkla cevap vermekte ve kendisine verili olan dünyada bir şeyler kurma yoluna rahatlıkla gidebilmektedir. Din, insanı anomik bir durumun içerisinden de kurtarabilecek güçtedir, kişi dinde aşırı gitme –kendi fetvalarının İslam adına olduğunu söyleme- ve dine yabancılaşma durumundan da ancak dini yapıyı dengeleyerek kurtulabilir. Ama Öcalan bu tür bir yapılanmayı seçmedi, çünkü o dönem dini yapıya sahip çıkanlar, sistem içinde mevcuttu ve güçlüydü. Bu tür yapılanmanın umut verebileceği kesin olmamakla birlikte mümkün de görünmüyordu. Buna karşın Marx ve Engels’in sahip olduğu sosyalist ideoloji ve uygulamada kendisini gösteren Lenin/Stalin ikiliği hem bilimsel sosyalist teorinin gelişimini izleyen hem de sosyalistlerin birbirleriyle kurdukları politik ilişkiyi içerisinde barındıran bir ideolojinin eylemsel sonucuydu.

Marksizm ve PKK: Temel Çelişkilere

Marks’ın fikirlerinin 20. yüzyılda gelişmesi ve pratiğe yansınasıyla beraberinde bu fikri akımın küresel ölçekte belirleyici bir fenomen haline gelmesine yol açmıştır. Uluslararası alanda Marks’ın fikirleri başta sanayileşmiş ölkelerde işçi kesimlerini, tarım toplumlarında köylüleri, sömürge altında bulunan anti-kolonyal toplumları ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde gençlik kesimlerini derinden etkilemiştir (Semiz, 2013: 86). Şunu ifade edebiliriz ki devrimci-sosyalizmde önemli olan ana temalardan biri de “proleter kesim” yani işçi sınıfıdır (Öngen, 2002: 10). Marksist ideolojiye göre kapitalizm kendini yok etme aşamasına geldiği zaman, güçlenen proletarya, sosyalizm adına devrimi gerçekleştirecek ve yaşadıkları ızdıraplı hayatlarından burjuva denilen “kan emicileri” söküp atacaktı. Çünkü işçi sınıfı kapitalist güçler tarafından eziliyordu ve bu sömürüye mutlaka bir başkaldırı ya da bir direnişle karşılık verilmesi gerekmektedir. Öcalan’ın da yapmak istediği aslında budur. Türkiye’de o dönem içerisinde bir proleter sınıftan söz edilemezdi, çünkü oluşturulmak istenen bir işçi sınıfı, dönemin bazı anlarında yeniden ortadan kaldırılıyor ve tekrardan sil baştan yapılandırılmaya çalışılıyordu¹⁹. Yani Öcalan’ın bir işçi sınıfı yoktu, bu yüzden Öcalan’da Mao gibi devrim hayalini kurarken, bu devrim inancına köylü kesim ile birlikte başlamaya karar vermiştir²⁰. Öcalan, hareketinin bir diktatörlük olarak algılanmasını da istememektedir, çünkü –Hitler ve Mussolini örnekleri gibi- diktatörlük zorbalıktır ve bunun ortaya çıkardığı mağduriyeti savunabilmek için sınımlanacak bir liman da yoktur. Buna karşın devrimci ideoloji, bir haklılığı, bir mağduriyeti ve hak kazanmak için, yani savaşmak için geçerli sebeplerin olduğunu içinde barındırabilmektedir, çünkü sömürölmek hak talebi için meşru bir zemin kazandırmaktadır. Devrimci sosyalizm savunulduğu zaman, bu ideolojiyle paralel olarak eşitlik, insan hakları, adalet, vb. konularında savunulabileceğini görebilmekteyiz. Hatta bu süreçte PKK, Türkiye solundan çeşitli partilerle Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi’ni kurmuştur (Aslan, 2005: 72-79)²¹ ve sosyalizmi savunmuştur. Aynen Lenin’in belirttiği gibi sosyalizm kurulmadan sömürüye karşı verilen savaşların haklılığı ve ilerici niteliği kabul edilemezdir (Lenin, 2003: 11). Dolayısıyla bu durumda bu ideolojiyi savunanların yanlarına kolayca taraftar toplayabilmelerine sebep olabiliyordu, velev ki ortada bir haksızlık da varsa. Solun duayenlerinin bir savunusu olan Türkiye İşçi Partisi’nin 1980 darbesiyle ikinci defa kapatılması, yine muhtıradan sonra Kürtçe’nin yasaklanması, “etnik” kavramı ile ortaya çıkarılan kasıtlar ve özellikle sol kesimin ezilmesi; 1980 sonrası oluşabilecek yeni bir hareketlenmeyi/örgütlenmeyi sol’a doğru itmekten ve sol’da oluşabilecek bir yapıya meşruiyet kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Yukarıda ifade edildiği gibi, bir proleter sınıfı yoktu ama –solun da görelili olarak negatif bakmadığı- Marksist doktrinlerle kolayca örgütlenebilecek bir köylü Kürt halkı vardır. Böylece hem devrimci anlayış ve ideolojiden kopulamayacak hem de –sonradan

sosyalist ideojilerine atfetmiştir. Bilim felsefesinde buna “paradigmasal kopuş” denilmektedir. Nasıl ki bilim içerisinde yeni bir yapılanma, önceki bilimsel teorilere konu olarak benziyor ama metod olarak farklı bir yapı izliyorsa ve bu şekilde – Kuhn’un belirttiği gibi- paradigmasal bir kopuş yaşıyorsa, Öcalan’ın da başlattığı devrimci-sosyalist Kürt hareketi bu tür bir yapılanma izleyerek bugünlere gelebilmiştir. Bu da en baştan beri vurguladığımız gibi devrimci-sosyalist ideolojinin Türkiye’de sahipsiz kalması ve bu boşluğun bir türlü doldurulamamasından kaynaklanmaktadır.

¹⁹ İşçi örgütlenmesi konusunda Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* isimli eserinde oldukça geniş yer vermiştir fakat gerçek anlamda Avrupalı bir işçi örgütlenmesi Türkiye’de hiçbir dönem meydana gelmemiştir.

²⁰ Behice Boran, yine aynı eserinde Doğu ve G. Doğu’nun geri kalmışlığı üzerinde durur. Türkiye’nin batısının gelişmişliği ve hala gelişmesi karşısında, Doğu ve G. Doğu’sunun adeta kendi haline bırakıldığını ifade eder. Hatta şu iki cümlesi her şeyi özetler gibidir: “Televizyon cihazları bile gördüm son gezimde” (Boran 1968; 189). “Doğu ve G. Doğu emekçi halk kitleleri için mahrumiyet bölgesidir” (Boran 1968; 191). Belki de bu ifade bize Öcalan’ın niçin Doğu’yu seçtiğini açık bir şekilde ifade edebilir.

²¹ Bu partiler: Dev-Yol, Türkiye Komünist Emek Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, Devrimci savaş, THKP-C-Acilciler, Sosyalist Vatan Partisi, Türkiye Komünist Partisi/İşçinin Sesi. Bu partilerin aralarında en büyük parti PKK ve Dev-Yol’dur (Yücel, 2015: 353).

farklı ideolojiye yönelinecek olsa bile- yeni bir örgütlenme için başka bir zemin aranmak zorunda kalınmayacaktır. Burada şu belirtilmelidir ki devrimci-sosyalizm, emperyalist düzene karşı bir celallenmeydi. Hatırlarsak Türkiye’de bu tür eylemler özellikle 6. Filo’ya karşı yapılmıştır. Hedefin merkezi, karşı tarafı her açıdan sömürmeye çalışan -onlara göre- kapitalist düzendir. Ama Öcalan’ın sığındığı olgu bununla birlikte kültürel bir sömürüden kaynaklanmaktadır.²²

PKK, ilk kurulmaya başladığı dönemlerde sosyalist bir kimliğe bürünmüş ve böylece periferal coğrafyada devlet ile arası açılan köylü kesiminden, kendisine katılacak olanları bulmakta zorlanmamıştır, çünkü baskı sadece modern olanlara yönelik değildir (Moore, 2003). Var olan toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıdan memnun olmayan bir kısım alt-orta sınıfa mensup Kürt aydınları da birçok etnik örgütlenmede de görüldüğü gibi PKK’da da öncü rolleri üstlenmiştir. Temel tez ise Kürdistan’ın sömürge bölgesi olduğu iddiasıdır. Başkaldırı feodal yapıdır, fakat Öcalan’ın kendisi “bir toprak ağası ya da tüccar oğlu olsaydım durum farklı olurdu” demiştir. En başta bu periferal yapıyı sürdüren PKK, Sovyetlerin yıkılmasından sonra bayrağından orak-çekici çıkarmış ve ideolojik anlamda da Kürt faşizmine yönelmeye başlamıştır. PKK’nın “isteğe bağlı Gönüllü Devrimcilikten Parti Devrimciliğine” geçtiği safha olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla Marksist/Leninist ideolojinin dayandığı yapılanmanın şekillenmesi de o dönemin şartları içerisinde ve Soğuk Savaş dönemi koşullarında gerçekleşmiştir (Öcalan, 1994: 232). İşte PKK’nın ayrılıkçı bir hareket olarak ortaya çıkması bu dönemden sonra yaşanmıştır. Ülkemizde 1990 yılları sonrası şiddetin tırmanması bir tesadüf değildir, dünya sisteminde artık sosyalizmi savunan güçlü bir ülke kalmamış, PKK’da kendini bu ideolojiden soyutlayarak, kuruluş felsefesini değiştirmiş ve şiddet içeren ayrılıkçı bir örgüt haline gelmiştir. Bu tür kitlesel hareketler Hoffer’e göre onuru zedelenen kişiler için umut aşıl原因 bir yapı olarak görülmektedir (Hoffer, 1997: 48). PKK’nın da huzursuz ve hoşnutsuz Kürtlere kahramanlık kavramı altında “gerillalık” vaat etmesi hızla taban bulmasına sebep olmuştur (Karadeniz-Usta, 2007: 220).

1990’lardan Günümüze Değişen PKK

PKK’nın zaman içerisinde değişen bu evrilmesi tabi ki farklı siyasi metodların izlenmesine sebep olmuştur. Bağımsız bir Kürdistan talebiyle yola çıkan²³ ve ayrılıkçı bir hareket halini alan bu yapı, özellikle 2000’li yıllara gelindiğinde bağımsızlık hususundan sıyrılmaya çalışmıştır. Bir militanın söylediği şu sözler değişimi anlatmaktadır: “Her Kürt hareketi bir başkaldırıdır, ama ben PKK’nın isyancı bir hareket olduğunu kastetmiyorum. Değildir. PKK’dan önceki hareketler, süreç, amaçları ve genel ehemmiyetleri açısından başkaldırıdır, ama PKK bunlardan çok daha fazlasıdır; bu yüzden isyancı bir hareket olarak adlandırılmamalıdır. PKK, siyasi olarak örgütlenmiş bir harekettir, bir özgürlük hareketidir. PKK’yı isyancı bir hareket olarak adlandırmak, onu daraltır” (Jongerden, 2015: 2). Siyasi olarak örgütlenmiş yeni PKK’nın ise söylemlerinde ön plan çıkan olgu Demokratik Özerklik ile birlikte Radikal Demokrasi’dir. Bu siyasi felsefenin temel amacı ulus devletin inşa sürecini aşmaktır (Bookchin, 1990: 13). Ünlü feminist Butler’in dile getirdiği ve Aysel Tuğluk’un dillendirdiği radikal demokrasi anlayışına bu etnik role bürünmek açısından değinmek de faydalı olacaktır. Çünkü “radikal demokrasi modelinin temel hedefi, farklılıkların karşılıklı

²² Birol Caymaz, “*Türkiye’de Vatandaşlık*” isimli kitabında şu cümleyi belirtir: “Türkiye’de vatandaşlık, hukuki bağlamda tabiyet ilişkisine indirgenmiş bir olgudur. Fakat bu tabiyet ilişkisi kelimenin hukuki anlamını da aşan bir biçimde siyasal/toplumsal alanlarda kendisini yeniden üreten bir ilişki biçimi olarak belirmektedir. Başka bir ifadeyle, vatandaş devlete tabi edilgen bir “özne” olarak kurgulanmakta, varoluşunu onu devlete bağlayan aidiyet duygusuyla anlamlandırması beklenmektedir” (Caymaz 2007; 57). Caymaz’ın bu ifadesinin Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kalma bir terminolojiye sahip olduğunu ifade edebiliriz. Kısmi olarak bugün içinde böyle bir durumun söz konusu olduğu ileri sürülebilir fakat söz konusu olan bu durum, Türkiye içinde giderek azalmakta ve yerini evrensel bir vatandaşlığa bırakmaktadır. Vatandaş olmak demek bireyin sahip olduğu tüm hakların farkında olması ve kendisinin, bu dünyanın bir parçası olduğunu keşfetmesi demektir. Bunun dışındaki vatandaşlık tanımı, daha çok etnik söylemlere dayanan ve etnik istemleri dile getiren bir tanımlama olacaktır. Kültürel sömürü ile kast edilmek istenen durum da işte bu ifadeler içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Öcalan’ın en başından beri ileri sürdüğü kültürel sömürü “Türkçe konuşmayan Kürtler, Türk ulusuna “asimile edilebilir” görülürler” tarzında bir ifade türüdür. Böylece oluşturulmak istenen etnik çatışma, vatandaşlık kalıbı içerisinde rahatça yerleştirilebilmektedir. (Haldun Güllalp’in, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* kitabının 11-35 sayfaları arasında bakılabilir.) Bunu önlemek için Habermas’ın vurguladığı “devlet vatandaşlığı” kavramına bakılması gerekir. Devlet vatandaşlığı, “kişinin sahip olduğu siyasal ve özel haklarını uygun bir şekilde kullanabildiğinde özel özerkliklerinde uzlaşmacı bir düzenlemeyi elde edebilmesi” anlamına gelmektedir (Habermas 2005; 175). Bu durum hukuk devleti ve demokrasi arasında içsel bir ilişkidir ve ne yazık ki hukuk paradigmaları arasındaki çekişmeden dolayı gün yüzüne hiçbir zaman çıkarılamamıştır. Bu durumda devlet, elinden geleni yapmalıdır. Bauman’ın belirttiği gibi “geleneğin pespaye gıysilerini üzerinden çıkaran ya da çıkarmaya çalışan halka, devletin bu kez seçeceği elbise titizlikle tasarlanmalı ve ancak Aklın öngördüğü gibi, Ortak Çıkar ölçüsüne uygun olarak” şekillendirilmelidir. İyi öğretmenlerin karşıtı, öğretmenlerin olmayışı değil, kötü öğretmenlerdir; bu nedenle, aydın devlet, yönetimi altındaki insanları gerek duydukları beceriler açısından eğitime ve onlara toplumsal açıdan yararlı ya da kabul edilebilir tarzda davranma isteğini aşılama görevinden vazgeçmemelidir (Bauman 2003; 85-98). Zira bu şekilde izlenebilen/izlenebilecek politikalar sayesinde sonradan ortaya çıkacak hiçbir güç, sosyal ve refah devletinin karşısında bir varoluş eylemini gerçekleştiremeyecek ya da varoluşunu gerçekleştirebilmek için zemin bulamayacaktır. Çünkü böylece kültür ve emperyalizm kavramlarının bir araya getirilmesinin mümkün olmayacağını net bir şekilde vurgulayabiliriz. Popov, *Sosyalizm ve Hümanizm* adı eserinde sosyalizm ile ilgili şu ifadeyi belirtir: “Her şey insan adına, Her şey insanın iyiliği için” (Popov 2003; 14). Belki de Öcalan’ın yapmak istediği buydu (!!!) Popov ileriki sayfalarda da Marksist ve Leninist hümanizmin özünü anlatmaya çalışır, oldukça ateşli bir savunuyla.

²³ Öcalan bu duruma ilgili olarak rejimin ortadan kaldırılmasını ileri sürmüş ve şunları ifade etmiştir: “PKK hareketi ise 12 Eylül askeri-faşist darbesinin ortaya çıkmasına yol açan nedenleri ve rejimin geleceğini sağlam ve kapsamlı bir tahlile tabi tutarak, rejimin yıkılmasının metodlarını teoride berrak bir tarz da orta ya koymuş ve bu temel de güçlü bir pratiğe yönelmiştir (Öcalan, 1994b: 69).

olarak birbirlerini tanıyacakları, kendilerini siyasal alanda özgürce ifade edebilecekleri, farklılıklarını koruyarak uzlaşabilecekleri demokratik bir sistem oluşturulabilmektedir. Bu demokratik sistem bir anlamda modernliğin dışladığı birçok öğeyi karşı taraf haline getirebiliyor. Çünkü modernliğin bu dışlanmalarına karşı verilen mücadele çoğu zaman bu kavramların yeniden ele geçirilmesiyle hem modernliğe dahil olmak hem de modernliğin parametrelerini dönüştürmek üzere yeniden ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır” (Baytok, 2010: 4-6). Böylelikle farklılıklar, siyasete dahil olma fırsatını elde etmiştir ve yeni toplumsal hareketlerin yatay yapılanma anlamında başlangıç noktası oluşturmuştur (Sanlı, 2011: 64; Brenner, 2012). BDP'nin radikal demokrasi istemesinin de temelinde bu vardır. Radikal demokrasiyle birlikte, belki de PKK'nın önemli üyelerinin siyasete dahil edilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü radikal demokrasi Mouffe'a göre demokratik siyaset tarzını yaşanan politik açmazların deneyimleri çerçevesinde yeniden düşünürken birey özgürlüğü ve çoğulculuk göz ardı edilmemelidir. PKK'nın sıkça dile getirdiği Demokratik özerkliğin ana ilkesi, radikal demokrasiyi, tüm kurum ve ruhuyla toplumsal devrimci dönüşüm programının kurucu ruhu olarak belirlemektir. Bu yönüyle demokratik özerklik modeli aynı zamanda, demokrasiyi salt siyasal alana sıkıştırılan liberal yaklaşımın biçimsel demokrasinin karşısında yer alarak gerçek demokrasiyi benimsiyor” (Tuğluk, 2012: 16-17). Tuğluk'un bu fikirleri biraz Butler'cı biraz da Mouffe'cu söylemlerin birebir aynısıdır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi Butler radikal demokrasiyi bir çözüm önerisi olarak sunmaktadır ve Tuğluk, bundan başka bir yaklaşım belirlememektedir. Mouffe'cu söylemde ise liberal siyaset, kimliklerin kurulmasında temel olan çatışma yokmuş ve uzlaşma mümkünmüş gibi yanlış bir varsayıma dayanır (Baytok, 2010: 6) ve bu yüzden yanlıştır. Bu anlamda radikal demokrasinin Kürtler adına yeni bir şey vaat ettiği ya da Kürt kadınlarının siyasete dahil olması yönünde bir adım attığı söylenemez ama artık siyasi açıdan farklı örgütlenenlerin siyasete girmesi için oluşturulmak istenen meşru alan böylelikle açılabilir.

Bir dönem Beşikçi'nin, kişisel, şefsel ve partisel amaca varmak için her türlü araç ve gereci kullanacağı gibi her türlü ilişkiye girmeye hazır olan (Beşikçi, 1992) bir örgüt olarak kabul ettiği PKK'nın, aktif siyasete talip olması tabii ki farklı dinamiklerle okunmalıdır. Toplumsal hareketler bağlamında PKK'nın yaşadığı ve sürekliliği bitmeyen bu dönüşümün siyasi bir mecraya eğileceği aşikârdır. Fakat PKK'nın özellikle şimdiki süreçlerde yaşadığı dönüşümler için bu yeterli değildir. PKK'nın özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonraki süreçte sosyalist ideolojinin yerine daha rasyonel bir ideolojiyi tercih etmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu yeni PKK, eski klasik Leninist terminolojideki gibi bir öncü partiden ziyade temelde kadrolarla alakalı, ideolojik ve felsefi bir güç öbeklenmesi olarak tasarlanmıştır. Dahası Öcalan, kadroları ve hareketi sarsan karışıklı yüzünden, PKK'yı yeniden bir güvence gücü olarak yapılandırmak istedi (Akkaya-Jongerden, 2012: 127). PKK'nın bu yeni yapılandırılması bağımsız Kürdistan'dan ziyade yukarıda da ifade edildiği gibi Demokratik Özerkliği içeren federal ya da demokratik Cumhuriyet önerisiydi. Öcalan bu hususta şunları ifade ediyordu: “Düşünülen Kürdistan Halk Kongresi (Kongra-Gel) amaç olarak devletleşmeyi içermeyen, mevcut ulus devletler ile sorunları barış içinde ve demokratik siyaset esasları ile çözmek biçiminde kendini tanımlayabilir. Bu tanım ciddi doğru bir teorik çabanın ve pratik eylemliliğin sonucu olarak geliştirmektedir ve dikkatle kavranmaya çalışılmalıdır” (Öcalan, 2003: 139). Bağımsız Kürdistan'dan vazgeçisi Öcalan ayrıca şu maddelerle dile getirmiştir: “Kürt bölgelerine yönelik askeri operasyonların durdurulması/ Göç ettirilen insanların köylerine geri dönmesinin sağlanması,/Köy koruculuğunun kaldırılması/*Türkiye sınırları bozulmadan bölgeye otonomi verilmesi*²⁴/Türklerin sahip olduğu tüm demokratik hakların Kürtlere de verilmesi/Kürt kimliğinin, dilinin ve kültürünün resmi olarak tanınması/Din özgürlüğünün ve plüralizmin (çoğulculuğun) oluşması”dır (Öcalan, 2000: 359). İşte PKK'nın Öcalan önderliğinde önerdiği yeni model buydu, PKK artık bütünleşerek büyük olmaktan yanaydı. PKK'nın burada üzerinde durduğu olgu, ulusun etnik ya da dil değil, yurttaşlık ve Demokratik Cumhuriyet temelinde tanımlanmasını gerektiğini ileri sürmüştür (Akkaya-Jongerden, 2012a: 154). Burada önemli olan tanımlanmanın sadece kimlikle sınırlı olması değil çokluğun kendini aktif ve özerk biçimde yönetmesidir (Hardt-Negri, 2011).

Özellikle 2005 yılında PKK, ulus-devleti özgürlüğe giden yolda bir engel olarak gördüğünü ve stratejik amacının devletin değil de, özerkliğin ve birlikte yaşamının yeni bir yolunun temeli olarak, birbirleriyle bağlantılı konsey ağlarının kurulmasını olduğunu açıkladı (PKK, 2005: 175). PKK'nın silahlı şiddet eğilimini azaltması ve travmatik dezavantajları bir kenara bırakarak kendini yeniden yapılandırması tabii ki PKK'nın salt kendi ismiyle olmamıştır. Oluşturduğu yeni yapılanmalarla (Kongra-Gel, KKK, KCK ve bunların bünyesine dahil edilmeye çalışılan legal kitle örgütleri) geçmişten geldiği ve oluşturduğu çevreye uyum sağlamaya çalışırken bazı tutumlarından taviz verme pahasına Kürdistan amacını revize edip geliştirmiştir. Böylece amacı sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış, “Dünyada ve bölgede bugüne kadar yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerle mücadele pratiğimizin çok yönlü tecrübeleri ışığında gündeme gelen

²⁴ Vurgu, bize aittir.

PKK'nın yeniden yapılanması, halkımızın ve Ortadoğu'nun ağır tarihsel, toplumsal sorunlarının çözümünün yanı sıra, tüm insanlığın yaşadığı sorunlar açısından da bir çözüm alternatifini ifade etmektedir" (PKK, 2010) ifadeleriyle birlikte bütün Ortadoğu için bir demokratik dönüşüm talebini dile getirmiştir. Dolayısıyla PKK'nın dönüşüm sürecine baktığımızda hem kurumsal hem de strateji anlamında evirildiği görülebilir. Bu evirilmenin ana ekseninin PKK'nın silahlı gücünden çok Parti ve özellikle cephe yapılanmasında yaşandığı görülmektedir. Silahlı kanatta; HRK - ARGK - HPG ve HPG'nin özerk bir hale getirilmesi şeklinde bir değişim yaşanmış, bu süreçte silahlı kanattaki değişim 1999 yılındaki 6. Kongrede askeri alanda mümkün olduğunca profesyonelleşmeye gidilmesi ve gelişkin gerilla yaratılması yönünde karar alınması ile zirveye ulaşmıştır (Güçlüer, 2011: 312). Tabi ki bu süreçte KCK yapılanması oldukça önemlidir, kendi Anayasa'sını yapan bir yapılanma, PKK'nın yeni kurumsallaşan yüzüdür. KCK'nın 4. Maddesi'nin A bendi aynen şöyledir: "Kürdistan toplumuna dayatılan siyasi anlamda sömürgecilik, ekonomik anlamda açlık, işsizlik, yoksulluk ve talan, kültürel olarak asimilasyon ve soykırım, askeri olarak da işgal konumuna karşı, Kürdistan toplumunun cinsiyet özgürlüğüne ve ekolojiye dayalı demokratik örgütlülüğünü, demokratik toplumcu konfederalizm esaslarına göre ve radikal demokrasi çizgisinde yaratmak. Kürdistan demokrasisini komşu halklarla birlikte geliştirmek. Kürdistan toplumu içindeki her türlü gericiğe karşı mücadele ederek, birey ve toplumun ruhsal, düşünsel ve maddi gelişimini demokratik hak ve özgürlükler çerçevesinde gerçekleştirip ilerletmek. Toplum içinde yaş, cins, sınıf, ulus, etnisite, inanç farklılıklarına özgürlük alanı oluşturmak ve bu farklılıklardan kaynaklanan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak" (KCK, 2005). KCK, sadece bunu yapmakla kalmamış ve Kürt sorununun çözümünü ise şu şekilde ifade etmiştir: "Kürt sorununun demokratik çözümünü gerçekleştirerek, Kürt kimliğinin her düzeyde kabulünü ve Kürt dilinin, edebiyatının, sanatının ve kültürünün gelişimini sağlamak. Anadili öğrenme, konuşma ve anadilde eğitim yapma özgürlüğünü esas almak, tüm kültürlerin, dillerin eşitliğini ve geliştirilmesini benimsemek" (KCK, 2005). Bu söylemlere bakıldığı takdirde, son dönemlerinde kurumsallaşan PKK'nın, kendisinin bir parçası olan kurumlarla sosyal hayata adım attığını ve bunu sürdürmek istediğini anlayabiliriz.

PKK, özellikle son yıllarda Öcalan'ın çağrısı²⁵ sonucunda ateşkes ilan etmiş lakin güncel siyasetten uzak durmanın yok olmalarına sebep olacağını tahmin eden PKK için güncel bazı mesajlar vermeye başlamıştır. Bu mesajlar sonucunda PKK eskisinden daha az aktif konuma gelmiş ve Kürt siyasi hareketinin hala devam etmekte olan partisi, yani HDP yükü omuzlamıştır. Her ne kadar bazı durumlarda HDP, örgüte boyun eğse de seçimlerde elde edeceği güç, HDP'nin önünü açacaktır.

²⁵ Öcalan 2013 yılındaki Newroz'da silah bırakmayı da içeren şu çağrısı yapmıştır: "Merhaba Newroz kutlu olsun. Mazlumların özgürlük ve Newroz'u kutlu olsun. Selam olsun bu uyanış canlanış ve diriliş günü olan Newroz 'u kutlayan Ortadoğu ve Ortaasya'ya selam olsun. Selam olsun bütün kardeş halklara. Zağros ve Toros eteklerinden Fırat ve Dicle nehir vadilerine Mezopotamya'nın tarım köy ve şehir uygarlıklarına anlık eden halkların en eskilerinden olan Kürtler sizlere selam olsun. Binlerce yıllık bu medeniyeti farklı ırklarla birlikte inşa eden Kürtler için Dicle ve Fırat Sakarya'nın kardeşidir. Horon ve zeybekte halayla kardeş olur. Son 200 yıllık fetih savaşları baskıcı anlayışla Arabı Türkü Farasi'yi ulus devletçilere Sünni problemlere götürmüştür. Sömürü rejimler miadını doldurmuştur. Ortadoğu halkları uyanıyor aslında dönüyor. Birbirine karşı savaşlara artık dur diyor. Artık Newroz ateşini dolduranlar barış diyor, kardeşlik diyor, çözüm diyor. Bu mücadele bilinci anlayış amaçlıyor. Bu haykırış bir noktaya ulaşmıştır. Bizim kavgamız hiçbir ırka, dine mezhebe karşı olmamış ve olamaz. Kavgamız bilgisizliğe baskı ve ezilmeye karşı olamaz. Bugün artık yeni bir Türkiye'ye yeni bir Ortadoğu ve geleceğe uyanıyoruz. Gençler, söylemlerimi kabul eden dostlar sesime kulak kesilen insanlar! Bugün yeni bir dönem başlıyor. Silahlı direnişten demokratik siyasete kapı açılıyor. Demokratik hakları özgürlükleri eşitlikleri esas alana bir anlayış geliyor. Biz onlarca yılımız bu halk için feda ettik helal olsun. Bu fedakarlıkların hiçbirisi boşa gitmedi. Kürtler aslımı yeniden kazandı. Kutlu olsun. **Artık silahlar sussun, fikirler konuşsun noktasına geldik.** Yok sayın inkar eden paradigma yok oldu. Akan kan Kürt'üne Türk'üne Laz'ına bakmadan bağrımdan akıyor bu coğrafyanın. Ben beni dinleyen milyonların şahitliğinde diyorum ki artık yeni bir dönem başlıyor. Silah değil siyaset öne çıkıyor. Artık sınır ötesine çekilme aşamasına gelinmiştir. Bu davaya inanan herkesin sürecin hassasiyetlerini sonuna kadar gözeticeğine inanıyorum. Bu son değil yeni bir başlangıçtır. Bu mücadeleyi bırakmak değil yeni bir mücadeleyi başlatmaktır. Kürdistan ve Anadolu'ya yaraşır şekilde tüm halkların kültürlerin eşit şekilde oluşması için herkese eşit sorumluluklar düşüyor. En az Kürtler kadar Ermenileri Türkmenleri Arapları da yakılan ateşten kaynaklı kendi öz eşitlikleri olarak yaşama çağırıyorum. **Saygıdeğer Türkiye halkı.** Bugün Türk halkı bilmeli Kürtlerle 100 yıldır İslam bayrağı altındaki ortak yaşamları kardeşliğe dayanır. Bu kardeşlik hukukunda fetih, inkar asimilasyon olmamalıdır. Kapitalist modernleşmeye dayalı halkı bağlamayan elitin çabaları bitmiştir. Bu zulüm cenderesinden ortaklaşa çıkış yapmak için Ortadoğunun iki stratejik gücü olarak kendi öz ve uygarlıklara uygun şekilde demokratik modernliğimizi inşa etmeye çağırıyorum Bu çağrıya cevap veren yok mu? **Zaman helalleşmenin zamanıdır.** 1920'de orta geçmişimizin önümüze koyduğu gerçek geleceğimizi birlikte kurmamız gerektiği gerçeğidir. TBMM'nin kuruluşundaki ruh yeni dönemi aydınlatmalıdır. Kadınları, ezilen mezhepleri ve kültürel varlık sahiplerini, işçi sınıfı temsilcileri ve herkesi çıkışın yeni seçeneği olan demokratik modernite sisteminde yer tutmaya çağırıyorum. Ortadoğu ve Orta Asya demokratik bir düzen aramaktadır. Herkesin özgürce ve kardeşçe model arayışı ekme kadar ihtiyaçtır. Bu modele Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasının öncülük etmesi kaçınılmazdır. Tıpkı yakın tarihte Misak-i Milli çerçevesinde Türklerin ve Kürtlerin öncülüğünde gerçekleşen Milli Kurtuluş Savaşı'nın daha güncel, karmaşık ve derinleşmiş bir türevini yaşıyoruz. Misak-i Milli'ye aykırı olarak parçalanmış ve bugün Suriye ve Irak Arap Cumhuriyeti'nde ağır sorunlar ve çatışmalar içinde yaşamaya mahkum edilen Kürtleri, Türkmenleri, Asurileri ve Arapları birleşik bir "Milli Dayanışma ve Barış Konferansı" temelinde kendi gerçeklerini tartışmaya, bilinçlenmeye ve kararlaştırmaya çağırıyorum. Son 90 yılın hata ve eksikliklerine rağmen mağdur edilmiş halkları ve sınıfları yanımıza alarak bir model inşa etmeye çağırıyoruz. Bu çağrıya bir selam! Biz kapsamının genişleyici kapsamı dar iktidar seçkinliğiyle teke indirilmiştir. Biz kavramına eski ruhu verilmelidir. Bizi bölmek isteyenlere karşı bütünleşeceğiz. Ayrıştırmak isteyenlere inat birleşeceğiz. Zamanın ruhunu okuyamayanlar tarihin çöp sepetine giderler. Bölge halkları yeni şafakların doğuşuna şahitlik etmektedir. **Bu Newroz hepimize müjdedir. Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in mesajlarındaki hakikatler bugün yeniden harekete geçiyor.** Yeni mücadelenin zeminin fikir ideoloji ve demokratik siyasettir. Yeni mücadelenin zemini demokratik siyasettir. Demokratik mücadele başlatmaktır. Selam olsun bu sürece güç verenlere. Demokratik barış sürecini destekleyenlere. Selam olsun halkların kardeşliği için sorumluluk üstlenenlere. Yaşasın Nevruz! Yaşasın halkların kardeşliği" bkz: <http://www.internethaber.com/abdullah-ocalanin-mektubunun-tam-metni-514755h.htm>, erişim: 20.03.2014.

Tabi ki HDP'nin bu sürece dahil olması belirli bir üst aklın pratiğinin sonucu olduğu aşıkardır lakin bu aklın, derin BDP'den gelmediği, aksine İmralı'dan geldiği uygulanan yöntemle birlikte daha iyi anlaşılmaktadır. Anlaşılan o ki, Öcalan, artık Kürtler için ayrı değil ittifak içeren bir gelecek belirlemiştir ve HDP, bunun pratiğidir. Siyasi açıdan konuya bu şekilde bakınca izlenilen yöntemin sevindirici olduğu söylenebilir, çünkü HDP, PKK'nın güdümünden kurtulmuştur. Lakin sosyolojik açıdan bakınca aynı gerçekliği ifade etmek hatalı olabilir çünkü taban HDP'den ziyade PKK'nın yanındadır ve "bedel" kavramı, sempatizan Kürt halkı için önemli bir sosyolojik semboldür. Sempatizan Kürt halkı, Kürt siyasetini bu zamana kadar bedel ödeyerek getirdiğine inanmakta ve böylesine bir zaman zarfından sonra ortaya çıkacak siyasi durumun da kendilerinden bağımsız olmasını istemeyecektir. Bugüne kadar gelen Kürt partilerindeki ortak siyasi tutum, bedel ödeyenlerin parti içindeki etkin siyasetleriydi ama bugünden sonra "bedel" kavramı bir yana bırakılmış ve siyaset, Türkiyeli olma kabulüne doğru ilerlemeye başlamıştır. Öcalan'ın en başında beri üzerinde durduğu ve çözülmesini istediği feodal yapı ile mücadele, aslında, sempatizan Kürtler için daha yeni başlamaktadır. Çünkü Öcalan, asıl zaferin insanların zihninde ve vicdanın da şekilleneceğinin farkındadır (Karayılan, 2014: 561). Ama tarihte ilk defa HDP taraftarları bunu sağlamak için sadece Kürtler değil, Türk solcuları ile birlikte hareket edecek gibi görünmektedir, çünkü HDP'nin adayları böylesine bir siyasi arka plana sahiptir. Leyla Zana ve Altan Tan'ın parti içinde tutulması geleneksel ve dindar sempatizan Kürtlerin de partiden kopmamasına sebep olmuş, böylece üçlü bir diyalektik geliştirilmeye çalışılmıştır.

Öyle görünüyor ki PKK'nın özellikle kurumlar aracılığıyla siyasallaştığı şimdi ki zaman diliminde HDP'nin güçlü olması veya olmaması, PKK'nın da nasıl şekilleneceğine karar verecektir. HDP'nin güçlü bir Kürt siyasi partisi haline gelmesi birden fazla siyasi yelpazede izah edilebilir ama en önemli sonuç PKK'nın yaşayacağı meşruiyet anlamındaki güç kaybı olacaktır. Çünkü HDP'nin mecliste olması Kürtlerin marjinalleşmesinin de önünü kapayacaktır. Meclisin mekân olarak dizginleştirici yönü, Kürt siyasetini de rasyonelleştirecektir. Mekân güç ve bilgiyle ilgili söylemlerin gerçek güç ilişkilerine dönüştüğü yerdir (Rabinow, 1984: 12). HDP'ye kadar bütün Kürt siyasi partiler, PKK karşısında ciddi bir duruş sergileyememiş, mekân bağlamında sokaklardan güç almış ve zor durumlarda siyasi tercihler PKK tarafından belirlemiştir. Ama ilk defa siyasi meşruiyetin kaynağının "dağ" yerine meclis olabileceği ihtimali oraya çıkmıştır. Eğer HDP barajı geçerse, PKK'nın meşruiyeti tartışmaya artık açılacak ve sempatizan Kürtler ile alakalı olarak alınacak kararlarda ana merci meclis olacaktır. HDP'nin barajı geçmemesi durumunda ise PKK sorunu ve meşruiyeti artarak devam edecektir. PKK ile olan karşılıklı ilişkisi ise oldukça karmaşıklaşacaktır, çünkü PKK, legal siyasetin işe yaramadığını görünce temsiliyet anlamındaki meşruiyetini güçlendirecek ve artık sempatizan Kürtlerin en önemli temsil iradesi olacaktır. Böylelikle PKK, uzun süredir dahil olamadığı güncel siyasete dahil olma fırsatını bulabilecek ve belki de, İmralı'nın karşısında güçlenme imkanı dahi doğacaktır. Bunun sonucu olarak, siyaseti yapacak kişiler "bedel" kavramının yansıması olarak aktif siyasete dahil olabilecek ve siyaset, PKK'nın yönlendirmesiyle ilerleyecektir. Kürt siyaseti, yeniden bilindik sol yerine Marksist-Leninist çizginin en ucuna evirilecektir. Tabi ki bu süreçte özellikle İmralı'nın söylemi oldukça belirleyici olmak zorundadır ama daha şimdiden Öcalan için çıkarılan "mahkum psikolojisi" söylemleri ileriki zamanda bir koz olarak bazı Kürt çevreleri tarafından ortaya atılabilir. Süreç böyle devam ederse, HDP'ye oy veren Kürtlerin karşısına önemli bir tercih çıkacaktır, bu tercihler sonucu Kürtler iki önemli akıma bölünebilirler. Bunun ilki, PKK siyasetini devam ettirmek isteyen ve bedel ödedikleri için kendilerinin de söz hakkının olması gerektiğine inanan şahin taraf olurken diğer taraf ise HDP'nin kaldığı yerden devam ettirmeye çalıştığı siyasetin devamlılığını sağlamaya çalışan ve bir o kadar da çözümden yana olan Kürtler olacaktır. Baraj sorununa takılan HDP, eğer böyle bir tercihle karşılaşırsa toplumsal ilişkileri yeniden kurgulamak zorunda kalacak ve yeni Kürt siyaseti PKK-HDP kurguları (şehitlik, ezilmişlik, yoksunluk, yoksulluk, vb. kavramlar) etrafında yeniden şekillenecektir.

Sonuç

Zaman ve mekân bağlamıyla birlikte toplumsal hareketler ile birlikte yapılacak analiz sonucunda vurgulanacak husus PKK'nın gerek parti tanımında geçen "isyan" gerekse diğer söylem ve metinlerinde belirtilen ayaklanma, devrim, eylem gibi kavramlarla ifade edilmeye çalışılan sistemin tamamının değiştirilmesine yönelik çabalarıdır. Burada asıl hedef sistemin bir bütün olarak kendisi olduğundan PKK da sosyal hareketler bağlamında değer yönelimli gayri meşru radikal bir sosyal hareket olarak ifade edilebilir. Zira tanımı gereği Devrimci Toplumsal Hareket olarak da adlandırabileceğimiz ve sonrasında ise Demokratik Toplum Kongresi'ne dönüşen değer yönelimli sosyal hareket, grubun kendi değer, norm, ideolojik, siyasal, sosyal, kültürel, vs. bakış açıları doğrultusunda var olan düzeni kökten değiştirmek için girişilen kolektif eylemleri ifade eder. Bu da doğal olarak isyan, devrim, ayaklanma gibi adlar altında ifade edilen çeşitli sosyal hareketlerle gerçekleştirilebilir. PKK'nın bu türden tanımladığımız sosyal hareketlere tabi olması ve uygulaması ve de günümüzde çeşitli açılım veya değişim söylemleri dile getirilse de bu amacın her zaman karar ve söylemlerinde açık veya gizli olarak muhafaza edildiği görülmektedir.

En başlarda Kürt sorunu ile kaynaklı bir yapıdan ortaya çıkan ve iddialarını bu yönde dile getiren PKK, bir süre sonra amacını değiştirmiş ve bağımsız bir Kürt devleti düşüncesinin mimarı olmaya başlamıştır. Bu düşünceyle birlikte geliştirilen sosyal hareketler en çok PKK'nun işine yaramıştır çünkü PKK böylelikle kendini meşrulaştıracak alan bulma şansına sahip olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin önemli bir boyutunu geçmişten koparak devam ettiren, 90'lı yıllardan sonra farklı bir siyasi geleceğe talip olan ve özellikle postmodern dönemin etkisiyle birlikte güncel siyasetin bir parçası olmaya çalışan PKK'nın toplumsal hareketler içinde de işte bu sebeplerden ve toplumsal durumdan dolayı önemli bir yeri vardır. Bu açıdan Kürtleri anlamak ile PKK'yı anlamak aynı gerçeklik midir diye sorulan bir soruya verilecek cevap bu açıdan muallâktır. Kürtlerin toplumsal hareket bağlamında geçmişten günümüze kadar gelen eylemlerinin genellikle din başlığı altında olduğu görülmüşken PKK'nın dinden uzak bir misyonla hareket etmesi kanımızca yukarıdaki soruya verilebilecek cevaba da işaret etmektedir. Ayrılıkçı Kürt Hareketi (PKK) ile Kürt Sorununun birbirinden en başta olmasa dahi, PKK'nın nasyonal-sosyalist ideolojiyi benimsemesinden sonra birbirinden farklılaşan iki ayrı gerçeklik olduğu ortadadır. En başta Kürt sorununun bir parçası olarak doğan PKK'nın, sonrasında aynı amaç doğrultusunda ilerlemediği ve farklı amaçlar doğrultusunda gelişmeler gösterdiği açıkça ortada olmasına rağmen PKK'dan bağımsız bir Kürt tarihinden de bahsetmek sosyal bilimler bağlamında mümkün değildir. PKK'nın Kürtler içinde ne yaptığı ya da artık ne söylediği önemli değildir çünkü PKK, Kürt hareketi ve mücadelesini, Kürtlerin "onur" sorunu olarak algılamalarının ve bunun için mücadele etmelerinin vücut bulmuş en önemli simgesidir.

Özellikle postmodern süreç içinde PKK'nın geçmişten gelen ve onur mücadelesi olarak algılanan bu dönemi, bir simge olarak kendisini devam ettirse de yavaş yavaş amaçsızlaşmaya başlayacak gibi görünmektedir. Çünkü amaç, bir siyasi ya da devrimci hareket için önemli bir hassasiyet arz etmektedir. Hâlbuki PKK, süreç içerisinde kendisini anarşik bir düzen olarak tanıtmaya yönelmektedir. Mazlumdan zalime giden bu tanıtım çabası, PKK'nın ileri dönemlerde "onur" kavramından başka kavramlarla birlikte anılmasına sebep olabilir. Kürt milliyetçiliğinin son döneminin temsil eden, mazlum bir söylem ile ortaya çıktığını iddia eden, feodal düzene karşı meydan okuma iddiasında olan, kadınların toplumsal düzen içerisinde aktif bir konuma gelmesine katkı sunmaya çalışan ve özellikle son dönemlerde medyada çözüm sürecinin önemli bir parçası olarak görünen PKK, artık saydığımız tüm bu nitelikleri teker teker harcamaktadır. Toplumsal bir hareket olarak başlayan geçmişinden bugününe gelişte çeşitli evrimler yaşayan ama mutlak suretle aktif siyasette bende varım deme çabasında olan PKK'nın, süreci sabote eden bir konumda yer alma ihtimali, oldukça tehlikeli ve elzemdir. Çünkü barış, anne gibidir, doğurgandır ama savaş sadece yok etmekle yükümlüdür. Bu açıdan bakıldığında PKK'nın zaman ve mekan bağlamlarını da göze alarak üç tercihten birini yapması gerekmektedir; bunların ilki sivil ve güçlü bir anayasa sayesinde radikal demokrasi bağlamında kendi söylemlerinden dile getirdikleri demokratikleşmeye değil demokrasiye entegre olabilmek çabasını zorlamak; ikinci olarak bu zaman kadar yaptıklarını hesaba katarak artık Kürtlerin vatandaşlık haklarına zarar verdiklerini konumları açısından kabul ederek, mücadele alanını siyasi tercihlere bırakmak ve son olarak da diğer ülkelerdeki silahlı şiddet olgularının nasıl çözüldüğünü analiz edip, benzer bir yöntem sunan Çözüm sürecine samimi bir şekilde sahip çıkmak. Her üç öneri de PKK'nın geçmişten bugüne kadar evirildiği süreçlerin pozitif anlamda bitmesine vesile olacaktır ama tam tersi bir durum, PKK'nın toplumsal tabandan soyutlanarak şiddet emsali özelliğini devam ettirmek olacaktır. Bu açıdan PKK'nın yapması gereken, kendini gerçekten bu ülkenin yurttaşı gibi görmeye başlayan Kürtlerin samimiyetlerinin mazlum olandan zalim olana evirilmesinde öncü olmamak ve her ne olursa olsun çözüm süreciyle birlikte, yukarıda bahsettiğimiz üç öneriden birini kabul ederek Kürtlerdeki güçlü asabiyet duygusunu gerilla yöntemlerine tercih etmemek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Nejat (2010). *İmparatorluk Sınır ve Aşiret (Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması)*, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Akaya, Ahmet Hamdi -Jongerden, Joost (2012). "2000'lerde PKK: Kırılmalarla Birlikte Süreklilik", *PKK Üzerine Yazılar*, çev: Metin Çulhaoğlu, s. 115-143, İstanbul: Vate Yayınları.
- Akaya, Ahmet Hamdi -Jongerden, Joost (2012a). "Siyasal Olanın Yeniden Düzenlenmesi: PKK ve Radikal Demokrasi Projesi", *PKK Üzerine Yazılar*, çev: Metin Çulhaoğlu, s. 145-175, İstanbul: Vate Yayınları.
- Akşin, Sina (2010) *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele İç Savaş ve Sev'de Ölüm*, Cilt III, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Akyol, Mustafa (2003). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Aras, İlhami (1994). *Adım Şeyh Said*, İstanbul: İlke Yayınları.
- Aslan, Yaşathak (2005). *Devrimci Yol Kavgamız Bitmeyen Sevdamız: Bir Dönem 1980-1985 Yılları*, Ankara: Arayış Yayınları.
- Ateş, Sabri (2013). "Millet ve Halife Yolunda Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Kürt Tarihi*, Sayı: 7, Haziran-Temmuz, s. 34-39.
- Ateş, Sabri (2013a). "Millet ve Halife Yolunda Şeyh Ubeydullah İsyanı II", *Kürt Tarihi*, Sayı: 8, Ağustos-Eylül, s. 8-15.
- Ateş, Sabri. (2013b). "Millet ve Halife Yolunda Şeyh Ubeydullah İsyanı III", *Kürt Tarihi*, Sayı: 9, Ekim-Kasım, s. 15-21.
- Aydoğan, Mehmet (1997). *İç İsyenlar ve Şeyh Said İsyanı*, İstanbul: Nokta Yayınları.
- Aziz, Mahmut Akyürekli (2013). *Irak Kürtleri: Irak Kürdistan'ında Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik*, çev: Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Bal, Mehmet Ali (2003). *Savaş Stratejilerinde Terör*, İstanbul: IQ Yayınları.
- Bayık, Cemil (2005). "Kadrolaşmak, İş yapmak ve Sorun Çözmektir", *Özgür Halk Dergisi*, Yıl:15, Sayı:154, s, 40-47.
- Baytok, Erol (2010). *Radikal Demokrasi ve Türkiye'deki Siyasi Partiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- Bedirhanoglu, Fatih (2010). *Toplumsal Hareketler Bağlamında Şeyh Said İsyanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyoloji Anabilim Dalı.
- Beşikçi, İsmail (1992). *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, İstanbul: Melsa Yayınları.
- Beşikçi, İsmail (1998). *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, İstanbul: E Yayınları.
- Bookchin, Murray (1990). "The Meaning of Confederalizm", içinde *Green Perspectives*, Issue: 20, November. Web: <http://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-the-meaning-of-confederalizm.pdf>, erişim: 23.04.2015.
- Boran, Behice (1968). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün Yayınları.
- Bozarslan, Hamit (2002). "Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4. Cilt: Milliyetçilik*, Ed: Tanıl Bora, s. 841-870, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdağ, İsmet (2004). *Kürt İsyanları*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Brenner, Johanna (2012). *Sınıf Siyaseti ve Kadın*, çev: Dafen Yeşilsu, İstanbul: .Kalkedon Yayınları.
- Bruinnessen, Martin Van (2003). "Ehmedi Xani's Mem û Zîn and Its Role in Theemergence of Kurdish Nationalism" ed: Vali, Abbas, *Essays on the Origins of Kurdishnationalism*, Costa Mesa, Cal.: Mazda Publishers, p. 40-57.
- Bruinnessen, Martin Van (2010). *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, Faik (1991). *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları*, İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Caymaz, Birol (2007). *Türkiye'de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Celil Celile (1998). *1880 Şeyh Ubeydullah Ayaklanması*, İstanbul: Peri Yayınları.
- Celil, Celile (2013). *Kürt Aydınlanması*, çev: Arfi Karabağ, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Coşkun, Ali (2001). "Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketlerinin Sosyolojisi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20 s. 15-143.
- Çevik, Yusuf, (2012) "The Reflections of Kurdish Islamism and Everchanging Discourse of Kurdish Nationalists Toward Islam in Turkey", *Turkish Journal of Politics*, Vol: 3, No: 1, Summer, p. 87-102.
- Çoban, Barış (2009). "Yeni toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya", *Yeni Toplumsal Hareketler-Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, s. 9-42, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çorakçı, Eda (2008). *Modern ve Postmodern Kimlikler Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı.
- Demir, Cenker K. (2008). "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19, Güz, s. 57-88.
- Doğan, Cabir (2010). "1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Sayı:22, s.1-18.
- Durkheim, Emile (2014). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev: Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dursun, Habip (2013). *Jin Dergisi'nde Kürt Milliyetçiliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Erdoğan, Barış - Köten, Esra (2014). "Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi", *Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Mart, s. 93-113.
- Feyerabend, Paul, K. (1991). *Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 2. Baskı, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*, çev: H. Özel- C. Yüzel, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Güçlüer, D. Eray (2011). *PKK'nın 1978-2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Gülalp, Haldun (2007). *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürses, Emin (2003). *Ayrılkçı Terörün Anatomisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2005). "Öteki" Olmak "Öteki"yle Yaşamak (Çev: İlknur Aka) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, Stuart ve Diğ., (1985). *Siyaset ve İdeoloji " Gramsci"*, çev.: Sadun Emrealp, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Hannigan John A. (2012). "Toplumsal Hareket Teorisi ve Din Sosyolojisi: Yeni Bir Senteze Doğru", *Toplum Bilimleri*, çev: Cemile Zehra Köroğlu, 6 (11), Ocak - Haziran, s. 241-266.
- Hardt, Micheal- Negri, Anthony. (2009) *Ortak Zenginlik*, çev: Efla Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, Gülcan (2013). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Işık, Gülcan (2013a). "Yeni Toplumsal Hareketler Ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 19-33.
- İslamoğlu, Mustafa (1998). *Şeyh Said Ayaklanması*, İstanbul: Düşün Yay.
- Jaspers, Karl (2015). *Suçluluk Sorunu*, çev: A. Emre Zeybekoğlu, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Jongerden, Joost. -Akkaya, Aahmet Hamdi (2012). "Kürdistan Devrimcilerinin İlk Yılları-PKK: Grup Oluşumu ve Türkiye Solu İle İlişkiler", *PKK Üzerine Yazılar*, çev: Metin Çulhaoğlu, s. 9-34, İstanbul: Vate Yayınları.
- Jongerden, Joost (2015). *Demokrasiyi Radikalleştirmek: Güç, Politika, İnsanlar ve PKK*, Wageningen Üniversitesi Araştırma Metinleri, Web: <http://researchturkey.org/tr/radicalising-democracy-power-politics-people-and-the-pkk/>, erişim: 13.03.2015.
- Jwaideh, Waide (2007). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, çev: İsmail Çekem-Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahraman, Ahmet (2004). *Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil*, İstanbul: Evrensel Basım ve Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2003). *Bir Ayaklanmanın Anatomisi Şeyh Sait İsyanı* İstanbul: Asam Yayınları.
- Kaplan, Abdurrahman -Aydın, Hasan (2013). *Ehmedî Xani*, İstanbul: UKAM Yayınları.
- Karadeniz, Sıtkı-Usta, M. Emin (2007) "Sosyal Hareket Sosyolojisi Bağlamında PKK", *Tezkire*, Ocak-Haziran, Sayı: 46-47, s. 215-232.
- Karayılan, Murat (2014). *Bir Savaşın Anatomisi: Kürdistan'da Askeri Çizgi*, Diyarbakır: Aram Yayınları.
- KCK (2005) *KCK Anayasası*, web: http://www.ankarastrateji.org/files/111020111_52_912-YLB6Z.pdf, erişim: 21.04.2010.
- Kılıç, Selim (2002). "Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 57, Cilt: 2, s. 93-108.
- Kirişçi, Kemal- Winrow, Gareth, M. (2002). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Koç, Nurgün (2013). "Şeyh Said Ayaklanması", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter, s. 153-166.
- Kurbanoglu, Bahadır (2014). *Şeyh Said: Bir Dönemin Siyasi Anatomisi*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Kutlay, Naci (2012). *Kürt Tarihini Yeniden Okumak*, İstanbul: Peri Yayınları.
- Kutlay, Naci (2013). *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Ankara: Dipnot Yayınları.

- Lenin, V. İlyiç (2003). *Sosyalizm ve Savaş*, çev: N. Solukçu, Ankara: Sol Yayınları.
- Marcus, Aliza. (2009) *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, çev: Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları,
- Marx, Karl (1968). "Toplumsal Sınıflar ve Sınıf Çatışması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, çev: Özer Ozankaya, Cilt: 23, Sayı: 4, s. 281-299.
- McDowall, David (2004). *Modern Kürt Tarihi*, çev: Neşetur Domaniç, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Melucci, Alberto (2009). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", Derleyen: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler - Teorik Açılımlar*, s. 88-108, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Moore, JR. Barrington (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soyulun ve Köylünün Rolü* (Çev: Şirin Tekeli-Alâeddin Şenel) İstanbul; İmge Yayınları.
- Mumcu, Uğur (1992). *Kürt-İslam Ayaklanması: 1919-1925*, Ankara: Tekin Yayınevi.
- Entesar, Nader (1992). *Kurdish Ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Nezan K. (1980) "The Kurds under the Ottoman Empire," in Gerard Chaliand, *People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*, Zed Press, London.
- Nikitine, Basil (2010). *Kürtler*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Olson, Robert (1992). *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı*, Ankara: Özge Yayınları.
- Öcalan, Abdullah (1982). *Kürdistan'da Zorun Rolü*, PKK Parti Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (1992). *Önderlik Gerçeği ve PKK Deneyimi: I. Cilt*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (1993). *Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (1994). 19. *Yüzyıldan Günümüze Kürdistan Gerçeği ve PKK Hareketi*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (1994a). *Bir Muhafaz Arıyorum*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (1994b). *PKK'de Gelişme Sorunları ve Görevlerimiz*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- Öcalan, Abdullah (2000). *Barışa Doğru I, Roma Konuşmaları*, İstanbul: Aram Yayınları.
- Öcalan, Abdullah (2001). *Nasıl Savaşılmalı (Halk Savaşları ve Ordulaşması Üzerine): I. Cilt*, Bilim Aydınlanma Yayınları.
- Öcalan, Abdullah (2003). *Özgür İnsan Savunması*, İstanbul: Çetin Yayınları.
- Öcalan, Abdullah (2004). *Bir Halkı Savunmak*, İstanbul: Çetin Yayınları.
- Öngen, Tülin (2002). "Marx ve Sınıf", *Praksis*, Sayı: 8, s. 9-28.
- Örgeevren, Ahmet Süreyya (2007). *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Özen, Hayriye (2013). "Toplumsal Hareketlerin 'Siyasal' Rolü: Rasyonalist Yaklaşımların Eleştirel Bir Değerlendirmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 3, s. 37-61.
- Özhan, Taha-Ete, Hatem (2008). *Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri*, SETA Analiz, Kasım.
- Özcan, Nihat Ali (1999). *PKK(Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Ankara: Asam Yayınları.
- Özcan, Ali Kemal (2014). *Türkiye'nin Kürtleri*, İstanbul: Profil Yayınları.
- Özoğlu, Hakan (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Kitapyayınevi.
- PKK (1984). *PKK Kurtuluş Bildirisi*, Serxwebün Yayınları. Köln.
- PKK (2010) *PKK Araştırma Programı*, Web: www.pkk.org, Erişim: 10 Ocak 2010.
- PKK (2005) *PKK Yeniden İnşa Kongre Belgeleri*, İstanbul: Çetin Yayınları.
- Palabıyık, A. (2012) "Bir Sosyal Hareketin Anatomisi: PKK ve Kürt Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu: Yönetim-Ticaret-Siyaset*, s. 161-173, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 01-02 Ekim, Kahramanmaraş. Türkiye.
- Popov, S. I. (2003) *Sosyalizm ve Hümanizm*, çev: Veysel Atayman, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Rabinow, Raul (1984). "Micheal Foucault ile Söyleşi: Mekân, Bilgi ve Erk", *Mimarlık*, Sayı: 7-8, s. 12-17.
- Sanlı, Leyla (2011). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gelişim Koşulları", web: <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/view/1023007180/1023006696>, erişim: 23.07.2012.
- Sarıoğlu, Melike (2013). "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5, Haziran, s. 1-35.
- Semiz, Burhan (2013). *PKK ve KCK'nın Din Stratejisi*, İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Strohmeier, Martin-Heckmann, Lale Yalçın (2013). *Kürtler: Tarih, Siyaset, Kültür*, çev: Atilla Dirim, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şentürk, Ünal (2006). "Küresel Yeni sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, Cilt: 30, No: 1, s. 31-46.
- Tilly, Charles (2004). *Toplumsal Hareketler*, çev: Orhan Düz, İstanbul: Babil Yayınları.
- Torî, (M. Kemal Işık) (2005). *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, İstanbul: Doz Yayınları.
- Torî, (M. Kemal Işık) (2006). *Kürtlerin Yakınçağ Tarihi*, İstanbul: Doz Yayınları.
- Törelî, Türkmen (2002). *PKK Terör Örgütü: Tarihsel ve Siyasal gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi: 1978-1998*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı.
- Tuğluk, Aysel (2012). "Açılış Konuşması", *Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratik Özerklik*, s.12-24. DTK Yayın Dizisi-2, Diyarbakır: Aram Yayınları.
- Turan, Işıl (2007). "Komintern Belgelerinde Şeyh Sait İsyanı ve Ankara'daki Kabine Değişikliği", web: <http://www.Journals.istanbul.edu.tr/iuydta/article/view/File/1023000389/1023000351>, erişim: 21. 03. 2015.
- Türkdoğan, Orhan (1997). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Türkmen, Hamza (2010). *Ulusçuluk Çıkmazı: Kürtler ve Çözüm Arayışı*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- White, Paul (2015). *The PKK: Coming Down From The Mountains*, Zed Books.
- Yanık, Celalettin – Öztürk, Musa (2014). "Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme", *Mukaddime*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 45-63.
- Yeğen, Mesut (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, Müslüm (2015). *Abdullah Öcalan: Amara'dan İmralı'ya*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Xani, Ahmed-i, (2012). *Mem u Zin*, 2. Baskı, Ankara: Pelin Ofset Tipo Matbaacılık.
- Zizek, Slavoj (2013). *Dünyadaki İsyancıların Anlamı*, çev: Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Zürcher, Erik Jan (1996). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.